Бүхы оронуудай пролетаринар, нэгэдэгты!

БУРЯАД ҮНЭН

СОВЕТСКЭ СОЮЗАЙ КОММУНИС ПАРТИИН БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ,
БУРЯАДАЙ АССРэй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ, МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ОРГАН

най 1921 оной 21-һээ гарана. | № 147 (18470) | 1990 оной июниин 27, среда | Сэн 3 мүн.

ҮДЭР ХЭНӨӨ- ҮНДЭР ТАСАДА

а дуһалшье бо- гүй, хохидолтой ай бэрхэшээлые аар ажахынууд- дэлмэри эмхид- ябуулагдана. ал, совхозуудай ративна отря- шүүд гол, гор- уһаар, мүн бү- нциннуудай хү- аа һайнаар ун- оролдоно.

ДАБАРИТАЙГААР ХҮДЭЛГЭНЭ

Үдын, Хоринн а уһа сасадаг түхэлэй онһон нүүдынь мүнөө дэлгэгдэнэ. Эдэ дай механиза- уһа сасадаг аг- араа силосэй нудай таригда- хэдэн удаа уһа-

уһалууриин хүдэлмэришэдтэ ан «Фрегадууд» вхозой Ааланай Тужын поли- бүхэнлэ зогсол- тээсэтэйгээр хү- хэ, таримал ур- ыень ган га- сорол гоһоо аба- Үдын совхозой отделениин тодхогдоһон уд» эдэ үдэр- ала һайнаар хү- жэ байна.

мэдэлдэ үгтэ- егадуудай» хү- хамтадаа 20 гек- алан, сабшалан гдаба. Булта гэнүүднай һай- элгэглэнэ. Мүнөө ажаллажа бай- таа хүдэлдэг ну- ын һүүлээр ерэ- ээ орой болотор гэнүүдээ хүдэл- . Эндэ гурбадахи хоногоо ажалла- абди. Бүхы га- хоёр дахин уһал- гэхэмнай,—гэжэ он түхеэрэлгэнүү- ратор М. С. Чер- рэнэ.

айтнай оператор Спиридонович Черных хүдэлмэридөө ха- намжатайгаар хандадаг. Даалгагдаһан ажалаа ямаршье сагта һайнаар бүтээһэн байдаг. Энэ та- лаараа бусадһаа онсо шалгардаг. Нёдондо Чер- ныхэй уһалһан поли дээ- рэһээ яһала баян ургаса хуряагдаа юм. Ган гасуур жэлдэ силосэй ургамал- нуудай ногоон эшэ набша элбэгээр абажа бэлэдхэ- дэгбди,—гэжэ районой уһалууриин системын на- чальник Павел Николае- вич Павлов хэлээд:

— Оператор нуудай Ааланай отделениин Ту- жын полидо тодхогдоһон «Фрегадуудые» даажа абанхай. Тэндэмнай 240 шахуу гектарай уһалагда- даг таряалан бии юм. Эндэ силос болгон дараг- дахаар горох, обёосой хо- лисо таригдаа юм. Мү- нөө уһалагдажа байһан эдэ поли дээрэһээ най- дамтай ургасын заабол хуряагдахаар байһандань найданаб,—гээд тэрэ нэ- мэбэ.

Хоринн совхозой Улаан-Одоной отделенидэ 200 шахуу гектарта силосэй ургамалнууд таригданхай. Тэдэнь бултадаа «ДДН—100» түхэлэй машинаар уһалагдана.

Газар уһалха түхеэрэл- гэнүүдынь томо «Т—150» түхэлэй тракторнуудта тодхогдонхой юм. Механизаторнууд Согто Доржиев, Гомбо Батуев гэгшэд агрегадуудаа бүтээсэтэйгээр хүдэлгэжэ, 200 гектар полиёо хоёр дахин ундалуулаа. Һолонготуулан дээхэнүүр сасагдаһан уһаниинь нурма болотороо хатаһан газартаа шэнгэнэ. Зунай туршада эдэ тарилгаяа 7—8 дахин ундалуулжа үрдидэг байһанаа механизаторнууд хөөрөө һэн.

Анаагай совхозой силосэй ургамалнуудай таригдаһан газарые оператор Анатолий Иванович Си-Зун-Сенэй хүтэлбэри доро «Фрегат» түхеэрэлгээр уһалагдаа.

Районой ажахынуудта «Фрегат» болон уһа сасаха бусэд машина, агрегадуудаа бүтээсэтэйгээр хүдэлгэхэ талаар Хоринн, Анаагай, Үдын совхозуудай мелиораторнууд горитойхон оролдолго гаргана.

А. ЦЫДЕНОВ.

Зураг дээрэ: оператор Михаил Черных. Трактористнууд Согто Доржиев, Гомбо Батуев.

Авторай фото.

«Сагаан алтаяа» сэбэрээр суглуулая!

ЭДЭ ҮДЭРНҮҮДТЭ ЭХИЛХЭНЬ

Хуртагын совхоз энэ жэлдэ бүхыдөө 4400 толгой хонидой, мүн 2 мянга гаран хурьгадай нооһо хайшалжа абаха юм. Эды шэнээн хонидой, хурьгадай «нэхы дэгэлыень» тайлажа абахын тула нэн түрүүн һайн бэлэдхэлтэй байха хэрэгтэй гээшэ aаб даа. Энэ талаар ажахы дотор мүнөө нооһо хайшалха пунктын бэлэдхэл дүүрэнтээ шахуу. Байгша ондо пунктынь шаланЬ, мүн хайшалагдаха ба хайшалуулагдаһан хонидые хааха хорёонууд шэнээр хэгдээ. 36 электрохайшанууд тодхогдоо. Тэрээнһээ гадуур нооһо шанарайнь талаар илгаха, тэрэнээ һүүлдэнь тюк болгон багсалха түхеэрэлгэнүүд бэлэн болгогдобо.

— Бидэ июниин 14-һээ нооһо хайшалалгаяа эхилээ һаа гэжэ һанаад, элдэбын шалтагаанһаа боложо, энэ кампанияа хорёод гаран болотор хойшолуулаабди. Тиихэдээ энэ харюусалгатай хаһаяа ажалай 8 үдэрэй туршада сүм дүүргэхээр хараалнабди,—гэжэ совхозой ахамад зоотехник В. Д. Янжиев мэдүүлнэ.

Ажахы дотор хонидой нооһо хайшалха тусхай түсэб зохёогдоһон, хэнэй отарын хонид хэдыдэ эндэ асарагдахаб гэһэн график баталагдан абтаһан байна. Тэрээнһээ гадуур дүй дүршэлөөр баян хайшалагшад, мүн эндэ хүдэлхэ хүнүүд, хүтэлбэрилэгшэд томилогдонхой юм.

Совхоздо мүнөө сагай эрилтэдэ таарама нооһо хайшалалгын типовой пункт бии гэжэ онсолон тэмдэглэхэ хэрэгтэй.

М. ДАГБАЕВА.
Захааминай район.

ХУРЬГАДЫЕ ХАРУУҺАЛНА

Тээгдын дунда һургуулиин һурагшад һуралсалайнгаа жэлые амжалтатайгаар дүүргэһээр лэ ажалай болон амаралтын лагерьта хүдэлжэ эхилбэ. Зунай түрүүшын сезондо 30 һурагша энэ жэлдэ абтаһан 2000 хурьгадые харууһалжа захаланхай. Эндэ багша В. Д. Жигмитовагай хүтэлбэри доро үхибүүд ажаллана. Мүн лэ һурагшадта үнинэй хонишон, коммунист Н. З. Закиров туһаламжа үзүүлэн, элдэбын һургаал заабари хэлэжэ үгэнэ.

Совхоз хүбүүд, басагадай амяараа байха хоёр квартиратай гэр барижа үгөө юм. Мүн һурагшадые хэрэгтэй болохо түхеэрэлгээр, эдеэ хоолой зүйлөөр гүйсэд хангаһан байна. Үхибүүд ажалайнгаа һүүлээр амарха, наадаха дүүрэн арга боломжотой. Сүлөөтэй сагтаа телевизор хараха, радио, хүгжэм шагнаха, спортын наада эрхилхэ, бэеэ һорихо аргатай. Басагад, хүбүүд ээлжээгээр өөһэдөө эдеэ хоолоо бэлдэдэг юм.

Ц.-Х. ГОМБОДОРЖИЕВА,
хүдөө бэшэгшэ.
Хоринн район.

Аха дүүнэр — хайшалагшад

Район соогоо түрүүлэн XXI партсъездын нэрэмжэтэ колхоз июнь һарын эхеэр хонидойнгоо нооһыень хайшалжа эхилһэн байна. Колхозой правлениин шиидхэбэреэр мүнөө жэлдэ энэ шухала кампанида эгээл дүршэлтэй хүнүүд хабаадуулагдана. Хабарайнгаа тарилгые саг соонь үнгэргэһэн механизаторнууд аха дүүнэр Иван Кондратьевич, Василий Кондратьевич ба Георгий Кондратьевич Афанасьевууд хайшалагшадаар ажаллажа эхилэнхэй. Эдэ гурбан хүбүүд үдэртэ дундаа зэргээр 50—70 хониной нооһыень һайн шанартайгаар хиргажа үрдинэ.

Хайшалагшадай дунда дэлгэрһэн социалис мүрысөөндэ Василий Кондратьевич дала гаран хониной нооһыень хайшалжа, түрүү зэргэдэ батаар гаранхай.

Мүн лэ нооһо хайшалалга дээрэ Алексей Иванович Ткачев, коммунист Александр Петрович Белых, В. В. Куприянов, КПСС-эй гэшүүн Н. Ф. Перелыгин гэгшэд һайнаар хүдэлжэ, бэшэндээ ажалай үльгэр жэшээ харуулна.

Үнгэрһэн долоон хоногой хугасаа соо бүхыдөө 1650 толгой хониной нооһон хайшалагдан абтаа. Эндэ байгша ондо 5100 хониной нооһон хайшалагдахаар түсэблэгдэнэ.

«Сагаан алтаяа» тюк болгон багсалха хэрэгтэ В. Иванов Л. Перелыгин хоер хабаадалсажа, олоной магтаалда хүртэнэ. Мүн лэ эндэ тошиилшон И. Петров, К. Утенков, заһабарилагша К. Утенков, электрик М. Петров гэгшэдэй оруулһан хубитэ нилээд ехэ юм.

Эндэхи ажалые бүтээсэтэйгээр эмхидхэжэ байһан хүниие хэлэнгүй байхын аргагүй. Энэмнай коммунист М. Т. Ткачев болоно.

XXI партсъездын нэрэмжэтэ колхозой ойрын үдэрнүүдтэ энэ шухала хүдэлмэреэ амжалтатай түгэсхэжэ, байгша онойнгоо түсэбтэ даабариие заатагүй бэелүүлхэ байһандань батаар этигэмээр.

В. ДАМБАЕВ.
Бэшүүрэй район.

ТҮЛЭГ ДУНДАА

Мухар-Шэбэрэй районой Ленинэй нэрэмжэтэ колхоз хонин ажалайнгаа тон харюусалгатай, тон богони саг соо үнгэрдэг шухала кампани болохо — нооһо хайшалалгаяа эдэ үдэрнүүдтэ түлэг дундаа эхилжэ байнхай. Эдэнэр энэ хаһаяа ехэл эмхитэйгээр үнгэргэхые оролдоно.

Ажахы дотор дүй дүршэлтэй нооһо хайшалагшад яһала олон бии. Илангаяа эрэшүүл энэ кампанида олоороо хабаададаг байха юм. Тиимэһээ колхозой правлени нооһо хайшалалгада үхибүүдые, шадахагүй хүнүүдые табихаяа болинхой. Энээн дээрэһээнь нооһон дахин хиргагдажа, богони болохоёо болёо, һайн шанартай нооһон нёдондо жэлдэ аяар 7 процентээр дээшэлээ.

Эдэнэр мүнөө жэлдэ июниин найманһаа «сагаан алтаяа» суглуулжа захалһан байна. 4 үдэрэй хугасаа соо никольскынхид 1657 хониной нооһыень хайшалжа, бүхыдөө 77,5 центнер «сагаан алта» суглуулжа абаа. Энэнь хонин бүриһөө дунда зэргээр 4,6 килограмм нооһон хайшалагдаһан болоно гээшэ.

Мүнөө эндэ 20 электро-хайша хүдэлгэгдэнэ.

В. ШИРДАРМАЕВ.

И. ПОЛОЗКОВОЙ ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИ

КПСС-эй XXVIII съездын болон РСФСР-эй Компартиин эмхидхэн байгуулгын съездын пресс-түбтэ байгша оной июниин 23-да РСФСР-эй Компартиин ЦК-гай нэгэдэхи секретарь И. ПОЛОЗКОВОЙ пресс-конференци болобо. Богонихон оролто үгэ хэлэһэнэй һүүлээр совет болон гадаадын оронуудай журналистнуудай асуудалнуудта тэрэ харюусаһан байна.

Итальян корреспондентын асуудал: партиин мүнөө сагай байдалда муугаар нүлөөлжэ болохо гэжэ тоолоод, нэгэдэхи секретариин тушаалда дэбжүүлэгдээд байһанаа, хэдэн үдэрэй саана кандидатураяа табихаяа арсаһан байгаат. Таниие нэгэдэхи секретаряар һунгахадань, парти хэдэн хуби боложо хубаарха гээшэ гү?

— Минии һанахада, партиин хэдэн хуби болоходо, энэ нүлөөлхэгүй. Минии һанамжануудые дэмжэдэггүй зарим хүсэнүүд энээниие хэрэглэжэ, өөһэдынгөө аша туһада юушьеб хэхые оролдожо болохо. Тиимэһээ хүдэлмэриингөө түрүүшын үдэрһөө хойшо намайе харуулдагтань адли ехэ аймшагтай хүн бэшэб, нэгэдэхын түлөө дуугаа үгэдэг, олон ондоо һанамжануудта эдэбхитэйгээр түшэглэхэ талаар хараа шэглэл баримталдаг хүн гээшэб гэжэ хүдэлмэришэдтэ, таряашадта, интеллигенцидэ харуулхые. энээнэй зүб байһаниие лаб гэршэлхые оролдохоб.

Югославиин корреспондентын асуудал: өөрынгөө хэлэһэн үгэ соо Политбюрое шүүмжэлһэн байнат. КПСС-эй XXVIII съезд дээрэ эдэ һанамжануудаа улам гүнзэгырүүлхэ гэжэ һананагүй гүт?

— Би Политбюрое гансашье съезд дээрэ бэшэ, мүн олон Пленумүүд дээрэ шүүмжэлээб, Политбюрогой зарим гэшүүдые баһал шүүмжэлээб. Хэрбээ XXVIII съезд болотор шэнэ бодолнуудай бии болоо һаа, хэн нэгые шүүмжэлжэ болохо гэжэ тоолоо һаа, би шүүмжэлхэб. Эндэ асуудал табиһанай үлүү.

«Известия» газетын корреспондентын асуудал: Борис Николаевич Ельциндэ Та хайшаагаар хандадагбта, тэрээнтэй харилсаануудаа ямараар байгуулхабта? КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарьтай харилсаануудаа баһал ямараар байгуулхабта?

— Борис Николаевич Ельцинтэй иимэ харилсаануудтайбди; нэгэдэхи секретарьнууд байхадаа уулзадаг, хүдэлмэриингөө дүй дүршэлөөр хубаалдадаг байгаабди. Бидэнэрэй харилсаанууд ямаршьегүй, тиимэһээ зүришэлдэхэ үндэһэн үгы. Минии һанахада, бидэнэрэй хоорондохи харилсаанууд хэрэг бүтээмжэтэй, залан шууд, россиянуудай ажаһуудалые һайжаруулха, хубилган шэнэдхэхэ хэрэгтэ зорюулагданхай байха. Харин Генеральна секретарь тухай хэлэхэ болоо һаа, таанад тэрээн тухай бултадаа һайнаар мэдэнэт. Тэрээндэ ехэ һайн нэгэ шэнжэ шанар бии: шүүмжэлһэнэй түлөө үһөөгөө абадаггүй юм. Тиимэһээ съезд дээрэ минии хэлэһэн үгэ соо дуулдаһан шүүмжэлэлэйшье һүүлдэ ямар нэгэ асуудалнууд гарахагүй гэжэ һананаб. Энээнһээ уламжалан, бидэнэрэй хоорондохи харилсаанууд хэрэг бүтээмжэтэй, залан шууд байха ёһотой. Бидэнэр, коммунистнууд, хубилган шэнэдхэлгэ бэелүүлхэ, манай общестывые һэргээхэ гэһэн шухала зорилго урдаа табяад байхадаа, хүбиингаа мэдэрэлнүүдые, хүбиингаа харилсаануудые мартаха ёһотойбди гэжэ һанаха байнаб. Би иимэ хараа бодол баримталдагби.

Асуудал: Михаил Горбачев Генеральна секретариин тушаал дааһан зандаа үлэхөөр гү? Юун гэжэ һананабта?

— Президентыншье, Генеральна секретарииншье тушаалда үлэхынь тулада би ехэ оролдолго гаргахаб. Орон болон партидамнай мүнөө хүндэ саг тохёолдоод байна. Ороноо хүтэлбэрилхэ талаар Президентын засаг үшөө хүсэд хүсэеэ, эршэеэ абаагүй байна. Партийна засагые мүнөө баһал тоонгүй байхын аргагүй. Иимэ дамжан оролгын үе сагта манай Президент Генеральна секретариин тушаалыешье эзэлхэ ёһотой.

Итальян корреспондентын асуудал: нүхэр Шеварднадзиин уласхоорондын политика ябуулдагаарнь сэдьхэлэй ханана гээшэ гүт? Александр Яковлевта хайшаагаар хандадагбта?

— Шеварднадзиин ябуулдаг уласхоорондын политика тухай дурдаха болоо һаа, энээн тухай урдань хэлэжэ үзөөгүйб. Би өөрөө хүдөө ажахын үндэр хүгжэлтэтэй хизаарта мүнөө болотороо байгааб. Хүдөө ажахын мэргэжэлтэнби. Нүхэр Шеварднадзе тон эдэбхитэйгээр, залан шуудаар, эршэ дэлисэтэйгээр уласхоорондынгоо политика бэелүүлнэ гэжэ тоолоноб. Тэрэниие шүүмжэлхэ гэһэн бодол минии толгойдо нэгэтэшье ороогүй. Нүхэр Яковлевта ехэ хүндэтэйгөөр хандадагби. Тэрэ дүй дүршэл ехэтэй, гүнзэгы бодолтой, хэрэг мэдэхэ хүн. Гэбэшье өөрын дутуу дунданuудтай, тэдэниинь би мэдэнэб. Хэрэгтэй болоо һаань, шүүмжэлхэб.

Асуудал: гуримшуулагдадаг дэлгүүрэй экономико тухай юун гэжэ һананабта?

— һайнаар хандадагби. Юуб гэхэдэ, мүнөө ороод байһан байдалһаа манай экономикые гаргаха ондоо замые экономистнууднай, политигууднай оложо шадаагүй ха юм. Тэрэл зуура ондоошье дурадхалнуудые оруулхабди гэлсэнэ. Хаража үзэнэ аабзабди.

Асуудал: совет экономикодо хилын саанаһаа мүнгэ сэхэ һомолхо хэрэгтэ хайшаагаар ханданабта?

— Энээниие би дэмжэдэгби. Юуб гэхэдэ, нэн түрүүн бидэнэртэ финансанууд дутана, мүнөө сагай технологёор тон үгытэйбди.

Испаниин корреспондентын асуудал: Горбачевой политикада эсэргүүгээр генерал Макашовой хэлэһэн үгэдэ Танай хандаса ямар гээшэб? «Известия» газетэ тэрэниие отставкада гаргаха гээд дурадхаа...

— Танай тэндэ ямар байгаа юм, мэдэнэгүйб, зүгөөр манай эндэ газетэнүүд генералнуудые тушаалһаань буулгадаггүй, тиигэбэшье ямар нэгэ һанамжа бии болгодог aаб даа. Генерал өөрынгөө үгэ соо лексикын талаар нэгэ бага үлүү гаргаа. Нэгэ бага бэеэ барингяар үгэ хэлэхэ, өөрынгөө бодолнуудые тон тодоор харуулха хэрэгтэй байгаа. Тэзд, нүхэдүүд, манай сэрэгэй частьнуудта айхабтар орёо байдал тогтонхой. Асуудалнууд олон. Сагай ошохо бүри бүри олон болоно. Тиимэһээ генерал бэеэ барижа шадангүй тиимэ эридээр хэлээ хаш даа.

Англиин журналистын асуудал: армиие болон КГБ-е деполитизацилха талаар алхамуудай хэгдээ һаань, хандасаяа харуулха гээшэ гүт?

— Эрид буруушаахаб. Армиие деполитизацилха гээшэ юун болоноб? Деполитизацилагдаһан армиие, үлүү гарахадаа, деполитизацилагдаһан аюулгүйе хамгаалгын албаниие хаанаб даа хаража үзөө һэн гүт? Энэмнай гүрэн соогоо тодорхой уялга дүүргэдэг тусхай гүрэнэй албан ха юм. Харин гүрэн гээшэмнай ямар нэгэ ниитын байгуулалта, ямар нэгэ политика болоно. Арми энэ политикыень баһал бэелүүлнэ. Политикагүй арми байжа болохогүй... Иимэл даа.

«XX зуун жэл ба бүмбэрсэг дэлхэй» гэһэн бюллетениин корреспондентын асуудал: Нина Андреева Александр Яковлев хоёр нэгэ партиин бүридэлдэ байжа шадаха гү? Энэ талаар Танай һанамжа ямар бэ?

— Нина Андрееватай танил бэшэб. Тэрэ болон Александр Яковлев хоёр ондоо полюсууд дээрэ байна ха. Нэгэ бага түб тээшээ эрьелдээ һаань, һайн байгаал даа.

Г. АЛИМОВ,
(«Известия» газетын 1990 оной июниин 25-най номерһоо абтаба).

АЙДАХАЛ ЮУМЭМНАЙ — ТҮРҮҮ АРГА

Буряад оронoй олон- уудта, тэрэ тоодо алай шадэрхи газар ган гасуурай дай- имэшье хомор ушар нгаяа хабартаа, зу- жэл бүхэндэ ша- гэхэдэл, хуурай байхаяа һанадаг

шье энэ жэлдэ бү- аа орёо бэрхэтэй улабар байба. Үнгэр- дөө эндэмнай саһан ороод хабартаашье шииг нойтон мүртэй Тиимэһээ тарилгын урхалагдадаг газарай юрын нормоһоонь —40 процентээр бага аа.

аза талаамнай бо- релиин һүүл багаар шахуу саг соо Кабан- до нойтон саһан, бо- жо, газарай хүрьһэнэй ние бага зэргэ нор- . Энээнэй ашаар тажээлэй ургамалнуу- ые шииртэй газарта рга олгоо. Гэбэшье ээр үнгэрһэн саг соо й дуһалшье шииг нойгүй. Ходол хуурайгаар һалхилжа, наукаар шаража, газаһэ аргагүй ехээр хабайна.

гэдые юундэ дурда- хэдэ, манай эндэ хуо саг соогоо орожо, аса абаха үндэһэ һуу- а арга манда олгохо гэжэ найдахань бэрхэтэй болоно бшуу.

Эгээл тиимэһээ агротехникын лэ түрүү онол аргануудые, эршэмтэй технологи, хүрьһэ хамгаалха, шииг нойтыень бариха зональна гурим гэхэ мэтые зүбөөр, нарин нягтаар хэрэглэжэ һураха гээшэ мандa гол шухала болоно. Энээнһээ ондоо тиимэ найдамтай, аша үрэ ехэтэй арга үгы.

Жэшээнь, нёдондо баһал эндэмнай хабар-зунайнь гандуушаг уларилтай байгаашье һаань, манай туршалга-үйлэдбэриин ажахын таряашад, механизаторнууд гектар бүриһөө дунда зэргээр 21 центнер таряа, 157 центнер хартаабха, мүн тэжээлэй ургамалнуудай, үбһэ ногоонойшье муу бэшэ ургаса абаа һэн.

Нэн түрүүн таряалан дээрэхи бүхы хүдэлмэриие эршэмтэй технологиин онол аргаар хэдэг, илангаяа түрүү техникын, эрдэм ухаанай туйлалтануудые үргэнөөр хэрэглэдэг, илангаяа бүхы ажалай шанарые һайн болгоһоной ашаар манайхин ямаршье уларилтай жэлдэ тотууритай ургаса абадаг болоо гэжэ хэлэхэ хэрэгтэй.

Жэшээнь, энэ жэлэй хабарай тарилгын үедэ шииг нойто багатай хүрьһэтэй газарта машина техникые оло дахин ябуулхагүй, шорооень ехээр урбуулхагүй, хүдэлгэхэгүй гэжэ шадалзараа оролдообди. Тусхайлбал, Еланиин отделенидэ эдэбхитэй бэрхэ механизатор Г. М. Гвозденскиин звеногойхид урда мэтэ эршэмтэй технологи хэрэглээ. Эдэнэр агрегат бүхэндөө хэдэн ондоо түхеэрэлгэнүүдые һубаруулан шагтагалаад ябаа. Тиимэ агрегат нэгэ ябахадаа культиваци хэжэ, аммиагтай уһа оруулаад, борнойлоод, үрэһэ таряад, минеральна утэгжүүлгэ хүрьһэндэ шэнгээдэг, хойноһоонь газараа жэгдэлэн нягтаруулдаг юм. Энэнь, нэгэдэхеэр, газарай хүрьһэнэй шииг нойтые һайнаар, бариха арга олгоно, поли дээгүүр оло дахин ябажа гэшхэхэ, хатуу болгохо ушарые усадхана. Хоёрдохёор, урдынхидал дүрбэ-табан дахин ябахын орондо нэгэ ябаад, тэдэ бүхы операци бүтээхэдэнь нилээд ехэ тоһо, түлишэ, хүнүүдэйшье хүсэн алмагдана, техникын ехээр элэхэ, муудахань бага болоно ха юм.

Эсэстээ эдэ бүгэдэ ургасыешье хараа байса дээшэлүүлнэ бшуу.

Юрэдөө, энэ аргые үргэнөөр дэлгэрүүлээ һаа, алишье талаараа ашагтай гэжэ олондо мэдээжэ болонхой. Гэбэшье район соо, тэрэ тоодо манайшье ажахыда энэ технологи үшөө хоёр дэмжэгдэнэгүй гэжэ сэхэ хэлэхэ хэрэгтэй.

Эндэ хэдэн шалтагаан бии. Нэгэдэхеэр, аяар табан агрегат шагтагалзад шэрэхэ хүсэтэй Т-150 түхэлэй трактор дуталдана. Юуб гэхэдэ, энээниие ДТ-75 түхэлэй трактор даахагүй, харин К-700 түхэлэй трактор табихада дан хүндэ, хүсэнииньшье гүйсэд ашаглагдахагүй, шэнгэн түлишынь гаргаша ехэ болошохо байна. Хоёрдохёор, манай зарим отделенинүүдэй, мүн районой бусэд ажахынуудай механизаторнууд энэ аргые үргэнөөр нэбтэрүүлхэ гэхэдэ дурагүй. Юундэб гэхэдэ, нэгэ агрегадай дүрбэ-табан операци хэдэг болоходонь, олохон тракористнар хабарай тарилгын үедэ ажалгүй болошохо байна. Манайда механизаторнуудай дуталдаха ушар үгы ха юм.

Гэбэшье Еланиин отделениинхид нэгэ иимэ арга олоо. Урдань хабарай тарилгын үедэ 25—30 механизаторнуудтай бүхэли бригадын хэдэг ажалые мүнөө 10—12 хүнһөө бүридэһэн нэгэл звеногой (Г. М. Гвозденскиин) бүтээдэг болоходонь, тэндэхи В. И. Залуцкиин звено тэдээнһээ амяараа һалажа, сабшалан даажа абаад, тэндээ түхэреэн жэлдэ хүдэлдэг болоо. Үбһэ ногооной элбэг баян ургасашье ургуулна. Энэ жэлдэ В. И. Залуцкиин звеногойхид үшөө 30 гектарта тэжээлэй корнеплод ургуулха гэжэ шиидээ.

Ажахын Нюкын, Закалтусай отделенинүүдэй механизаторнууд еланиинхидай жэшээе дэмжэхэ бэзэ гэжэ һанагдана.

Энэ жэлэй орёо бэрхэтэй эрхэ байдалда найдамтай һайн ургаса абахаар үндэһэ һуури табихын тула үшөө юу хээбибди? Манай ажахы мэргэжэл шэглэлэйнгээ ёһоор республикын колхоз, совхозуудта эрхим шанартай таряанай үрэһэ худалдаха уялгатай гээшэ. Тиимэһээ һайн шанартай шэниисын, ешмээнэй буртаг ногоогүй сэбэр орооһо ургуулжа абахын тула иллоксан болон суффикс гэхэ мэтэ препарадуудые ургаса дээгүүрнь сасанабди. Иимэ гандуу уларилтай жэлдэ таряалан дээрэ зааханшье буртаг ногоон байбал, ургасые доошолуулха ха юм.

Тэрэшэлэн уһалууриин бүхы техникые хүдэлгэжэ, хамаг арга боломжоёо элсүүлжэ, хартаабха, овощ, тэжээлэй корнеплод тариһан газараа уһалнабди.

Байгша ондо таригдаһан бүхы 3300 гектар таряанай ургасые али болохоор харууһалжа, түсэбөөр хараалагдаһанһаа бага бэшэ орооһо абахал һанаатайбди. Мүноо бүхы полинуудта таряанай ургасэ яһала жэгдэ һайнаар гаранхай, ургэлжэ хүжэ ногоон хүнжэл шэнгеэр харагдадаг болонхой. Имагтал энэ үедэ бороо орожорхёо һаа, тэрээндэмнай нилээд ехэ ами үгэхэл һэн.

И. АЛЕНИЧЕВ,
Кабанскын районой Байгалай ОПХ-гай ахамад агроном.

Тэжээл бэлэдхэлгэ—бүгэдын хэрэг

ШУХАЛА АСУУДАЛ ШИИДХЭГДЭБЭ

Эгээл мүнөө үедэ ниитын адууһа малда үбһэ тэжээл бэлэдхэхэ асуудал тон хурсаар табигдаха ёһотой. Хэнэйшье мэдэһээр, байгша оной эхинһээ хуурай байжа, нуга сабшалангай ургасада ехэл муугаар нүлөөлбэ. Иимэ байдалые хараада абаһан Хяагтын РАПО-гой хүтэлбэрилэгшэд районойнгоо колхоз, совхозуудай ахамад агрономуудые үнгэрһэн неделидэ суглуулжа, энэ асуудалаар суглаа үнгэргэһэн байна.

Хура бороогой ороогүй ушарһаа боложо, районой таряашад, механизаторнууд орооһото ургамалнуудайнгаа тарилгые ехэл хойшолуулһан байха юм. Иигэжэ тэдэнэрэй һаяшаг тариһан орооһото ургамалнуудынь һүүлэйнь һүүлдэ тэжээлэй ургамалнуудай балансда оруулагдахань гээшэ. Иимэ ушар дээрэһээ тэжээл бэлэдхэдэг подразделенинүүдэй ажалда үшөө нэмэлтэ харюусалга боложо үгэхэнь.

Энэ талаар үбһэ тэжээл бэлэдхэдэг, тэжээлэй ургамалнуудые хуряадаг техникээ саг соонь һайн шанартайгаар заһабарилха гээшэ мүнөө үедэ тон ехэ удха шанартай. Тэрээнһээ гадуур эдэ техникэ, машина техническэ талаарнь хангаха асуудал мүн лэ һайнаар шиидхэгдэхэ ёһотой гэжэ эндэ хэлсэгдээ.

Витаминтай ногооной гурил гаргадаг АВМ түхэлэй агрегадуудые хэрэглэлгын мүнөөдэрэй байдалынь ехэл бэрхэшээлтэй болонхой. Юуб гэхэдэ, бэлэн болгогдоһон эдэ агрегадуудаа хүдэлгэхэ гэхэдээ ногооншье, набша намаашье байхагүй. Нёдондо жэлэйнгээ һолоомо суглуулжа, тэрэнээ орооһо таряанай зүйлтэй холёод, гранула хэхэ тухай РАПО-гой түрүүлэгшэ нүхэр Стручков һанамжаяа хубаалдаба.

Мүн лэ энэ суглаан дээрэ районһоо гадуур тэжээл бэлэдхэхэ асуудал үргэнөөр зүбшэн хэлсэгдэһэн байха юм. Энэ талаар колхоз, совхозууд һаяын үдэрнүүдтэ звенонуудые байгуулха, тэдэнэртэ тон хэрэгтэй техникэ даалгажа үгэхэ гэһэн шиидхэбэри абтаа.

Энэ суглаан дээрэ Ранжуровай нэрэмжэтэ колхозой ахамад агроном В. А. Ванчиков, Худэриин совхозой ахамад агроном Б. Г. Галданов, «Родина» колхозой ахамад агроном А. В. Баженов, РАПО-гой ахамад агроном Г. Г. Абросимов гэгшэд тооһон байна.

Г. ЧЕРНЫШЕВ.

ПАРТИЙНА АЖАБАЙДАЛ

Үзэл сурталай хүдэлмэри

ХАРААЛҺАНАА БЭЕЛҮҮЛХЭ

Зүүн Сибириин соёлой институтда 24 үндэһэ яһатанай 2950-яад студентнэр һурадаг, 10 үндэһэ яһатанай 200-гаад багшанар хүдэлдэг юм. Тиимэһээ интернационалис, патриотис хүмүүжүүлгын хүдэлмэри айхабтар ехэ удха шанартай гэбэл, багаханшье алдуу гарахагүй.

Тус дээдэ һургуулиин ректорат, партком, профком үзэл сурталай хүдэлмэриин тон шухала энэ хубида онсо анхарал хандуулдаг байха юм. 1987—1990 онуудта бэелүүлэгдэхээр хараалагдаһан комплексно түсэбэй ёһоор энэ хүдэлмэри ябуулагдана. Тус хэрэгтэ хабаатай асуудалнууд партийна суглаанууд дээрэ, парткомой, ректорадай заседанинууд дээрэ хирэ хирэ болоод лэ зүбшэн хэлсэгдэдэг байна. Иигэжэ интернационалис, патриотис үзэл бодолтойгоор студентнүүдые хүмүүжүүлхэ талаар горитой дүй дүршэл бии болоо гээшэ. Партиин горкомой бюрогой заседани дээрэ тус асуудал харагдажа, иимэ тобшолол хэгдээ һэн.

Интернационалис, патриотис үзэл бодолтой байхаар залуу үетэниие хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ институдайнгаа бүхы ниитын эмхинүүдые хабаадуулхые, студентнэрэй өөһэдынь эдэбхи үүсхэл бадараан хүгжөөхые парткомой оролдодог байһаниинь һайшаалтай гээд һанагдана. Тиихэдээ тус хүдэлмэриин ашаг үрэ, урагшатай байлга саг үргэлжэ бэелүүлэгдэдэг шэнжэ шанарһаань айхабтар ехээр дулдыдана. Тиимэһээ институдай бүхы коллектив энэ талаар онсо зорилгонуудтай, хараа түсэбүүдтэй байна бшуу.

Һуралсалай ябасада, студентнэрэй сүлөө саг үнгэргэлгэдэ интернационалис, патриотис хүмүүжүүлгын үрэжэлтэй «ами» оруулха ябадалые түрүүшын ээлжээнэй хэрэг гээд тус институтда тоолоһон байха юм. Тиигэжэ манай Зүүн Сибириин үргэн ехэ дайда дээрэ ажаһуудаг арадуудай соёлой онсо шэнжэ шанар харуулһан тусхай темэнүүдээр хэшээлнүүд эмхидхэгдэдэг болоо һэн.

Жэшээлхэдэ, «Сибириин национальна театрнууд», «Сибириин хүгжэм», «Сибириин уран зохёол», «Этнографи», «Буряад хатар», «Яхад оркестр» болон бусад темэнүүдээр факультативно хэшээлнүүд эмхидхэгдэжэ, студентнэрэй онсо анхарал татаа. Буряад хэлэ үзэхэ, буряад хэлэнһээ оршуулга хэхэ талаар кружогууд хүдэлнэ, буряад, яхад, тува, монгол хэлэнүүд дээрэ гаргагдаһан номууд институдай библиотекэ соо бага сагаар суглуулагдана.

Ниитын эрдэмэй кафедрануудай совет эндэ онсо үүргэ дүүргэдэг гэжэ тэмдэглэе. Ниитын мэргэжэлнүүдэй факультет эмхидхээд, саг үргэлжэ үгэ буляалдаата зүбшэн хэлсэлгэнүүдые, уулзалгануудые тус кафедрануудай багшанар үнгэргэнэ, һонирхолтой лекцинүүдые уншана. Ород болон хари хэлэнүүдэй кафедрануудай дэргэдэ түрэл ороноо шудалха талаар студентнүүдэй кружок хүдэлдэг болонхой. Эндэ элдэб үндэһэ яһатанай залуушуул һонирхоһон асуудалнуудтаа харюу сугтаа бэдэрдэг юм.

Эрдэм-шэнжэлэлгын хүдэлмэридэ студентнүүдые олоор хабаадалсуулхые оролдодог байна. Жэл бүри бэлдэгдэдэг 300 гаран элидхэлнүүдэй 30—40-ниинь заабол патриотис үзэл бодол хүмүүжүүлгэдэ, национальна мэдэрэлэй, интернационализмын асуудалнуудта хабаатай байдаг юм. Тиихэдээ ерээдүйнгөө ажалда энэ талаар хэрэглэхэ онол арганууд тухайгаа студентнүүд бодомжолдог.

Жэшээ болгон хэлэхэдэ, «СССР-тэхи нацинуудай хоорондохи харилсаанууд ба нэгэ хүндэ шүтэлгын, зогсолгын үедэ буруу хараа шэглэл баримталалга», «Нацинуудай хоорондохи харилсаануудай хурсадалгын шалтагаанууд болон түхэл маягууд», «Ленинскэ национальна политикын ёһо гуримууд болон мүнөөнэй үе саг», «Арадуудай ёһо заншалта соёлые клуб соо үнгэргэгдэдэг олоной хабаадалгатай хэмжээ ябуулгануудта хэрэглэлгэ тухай», «Буряад ёохор», «Тувын АССР-эй соёлой хүгжэлтэ», «Шэмээшэгүүдэй ёһо заншалта соёл» гэхэ мэтын асуудалнуудаар 1990 ондо студентнүүд һонирхожо, шэнжэлэлгэнүүдые хэһэн байха юм.

Һүүлэй жэлнүүдтэ фольклорно экспедицинүүдые эмхидхэлгэдэ онсо анхарал хандуулагдадаг болоо. Тиихэдээ институдай шэнжэлэлгын хүдэлмэриин гол шэглэлнүүдэй нэгэн болохо «Сибириин арадуудай уран һайханай соёл, ёһо заншалнууд болон мүнөөнэй үе саг» гэһэн темын оршом соо энэ талаар горитой хүдэлмэри ябуулагдана гээшэ.

Тус институтда үндэһэ яһатанай түлөөлэгшэдэй комитедүүд эмхидхэгдэжэ, тэдэнэр ажал ябуулгаяа эрхилхэ өөр өөрын таһалгануудтай болонхой юм. Тэндэнь нютагуудайнь түүхэ, хүгжэлтэ харуулһан выставкэнүүд бии, түрэл хэлэн дээрэнь гарадаг газетэнүүд, журналнууд дурадхагдадаг, элдэб хэмжээ ябуулганууд бэелүүлэгдэдэг.

Зүүн Сибириин арадуудай соёлой үдэрнүүдэй заншалта болоһондонь тус комитедүүд онсо үүргэтэй. Жэшээлхэдэ, байгша ондо Буряадай, Россин, Тувын, Яхадай, Монголой соёлой үдэрнүүд үнгэргэгдэжэ, түгэсхэлдэнь эмхидхэгдэһэн хани барисаанай үдэшэдэ бүхы институдай коллектив болон айлшадынь суглараа, хабаадалсаа һэн.

Зүүн Сибириин соёлой институдай национальна энсамбльнууд бултанда мэдээжэ болонхой. Буряад «Соёл», яхад «Якутяночка», тувын «Аялга», ородой «Масленица», «Шэмээшэг», «Забава», монголой «Ундраа» гэжэ дуу, хатарай ансамбльнууд арад арадайнгаа соёлой дээжые олониитэ харагшадта саг үргэлжэ дурадхажа байдаг юм.

Зүүн Сибириин соёлой институдай партийна организациин ударидалга доро үниндөө хойшо тогтонижоһон интернационалис, патриотис хүмүүжүүлгын ехэ хүдэлмэри яһала ашаг үрэтэй байна. Элдэб яһатанай студентнэрэй дунда хаа-яа ушардаг зүришэлдөөнүүд, таба-зургаан жэлэй саанахида орходоо, эрид үсөөрөө. Зарим иимэ ябадалнууд үзэгдөөшье һаа, ажаһуудалай эрхэ байдалһаа үндэһэтэй байдаг.

Тиигэбэ ябашье һанаагаа амараад, гараа хабсараад һууха үндэһэн үгы. Интернационалис, патриотис хүмүүжүүлгын хүдэлмэри саг үргэлжэ ябуулха, улам нарижуулан һайжаруулха, бодото байдалтай нягтаар холбохо шухала гээд дүй дүршэл харуулна бшуу.

Зүүн Сибириин соёлой институт тухай хэлэхэ болоо һаа, профсоюзай, комсомолой комитедүүд, ДОСААФ-ай эмхинүүд, спортклуб болон ниитын бусад зарим организацинууд энэ талаар хангалтагүйгөөр хүдэлнэ. Институдай хамтын байрануудтахи студентнүүдэй соведүүд эндэ бодото ээд боложо шаданагүй. Хамтын байранууд соо ажаһуугшадай һанааень эндэхи эрхэ байдал гүйсэдөөр хангажа шадахагүй байна.

Олон студентнүүдэй ухаанда элдэб «һарюу» бодолнууд һууритай, интернациональна национальна хоёрой хоорондохи холбоое хүсэд ойлгоногүй, национализмын хилые тодоор обёорногүй гээд хэлэхэ дүүрэн эрхэтэйбди. Юуб гэхэдэ, тус институтда үнгэргэгдэһэн социологическа шэнжэлэлгэнүүд иимэ баримтануудые элирүүлээ ха юм.

Онсолходо, һуралсалай бүлэгүүд соохи элдэб яһатанай студентнүүдэй хоорондохи харилсаанууд һайн юм гээд асуудалнуудта харюусагшадай 75,8 процентнь мэдүүлээ, харин бүхыдөө институдай хэмжээгээр абахада, оройдоо 45 процентнь тон иимэ харюу үгөө. Гадна 44,8 процент студентнүүд нацинууд хоорондохи харилсаануудай үндэһэн дээрэ хаа-яа зүришэлдөөнүүд болодог гээд тоолоно.

Ямар яһатанай зоноор нүхэсэхэ, суг һураха байһамни хамаагүй гэжэ студентнэрэй 79 болон 80,6 процентнь хэлээ. Зүгөөр эдэнэрэй 37,1 процентнь гансал өөһэдынгөө яһанай зонтой хамтын байра соо суг ажаһууха дуратай байба. Асуудалнуудта харюусагшадай 60 процентнь ходо харилсажа байһан арадайнгаа түүхэ, соёл, ёһо заншалнуудые мэдэхэ хэрэгтэй, 10 процентнь мэдэхэ хэрэггүй гэжэ мэдүүлбэ.

Ондоо яһанай зонтой гэрлэхэ ябадалые студентнүүдэй 11,2 процентнь буруушаана, 27,4 процентнь ондоо яһанай зондо хэн нэгэнэй муугаар хандаһые обёороо һаа, юу хэхэ байһанаа мэдэнэгүй, 1,6 процентнь хүнэй ухаан бодолой хэмжээн ямар яһанай байһанһаа дулдыдана гээд тоолоно, 14,5 процентнь бүхы багшанар үндэһэ яһа хараада абан шалгалтануудые абана, 67,7 процентнь зариманиинь иигэнэ гээд һанана.

Иигээд харахада, Зүүн Сибириин соёлой институдай ректорадай, партийна, профсоюзай, комсомолой болон ниитын бусад эмхинүүдэй саашадаа ябуулха хүдэлмэриин гол шэглэлнүүд яһала тодоор харагдана гэжэ һанагдана. Тиимэһээ энэ талаар бэелүүлэгдэхэ хэмжээ ябуулгануудай түсэб тус институтда зохёогдоод, мүнөө бодото дээрэ дүүргэгдэжэ эхилбэ.

Иимэ онсо удха шанартай хүдэлмэри хэзээдэшье таһалдаха ёһогүй. Тиимэһээ амжалта хүсөөд, хараалһанаа заабол бэелүүлдэг байг лэ гэжэ соёлой институдай коллективтэ хүсэхэ дуран хүрэнэ.

Ц. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ,
КПСС-эй горкомой гэшүүн.

БЭЕЛҮҮЛЭГДЭХЭЛ БАЙХА

Үбэлжэлгын хатуу һарануудые дабаашье һаа, зунай бэлшээридэ мал һурэг харууһалха гээшэ мүн лэ харюусалгатай, бэрхэтэй байдаг. «Маяк» колхозой Десятниковын һү һаалиин комплексдо хүшэр байдал тохёолдонхой. Энэ жэлдэ хүйтэн хабар болоо, бороо хура ороогүй, ушар тиимэһээ шэнэ ногоон мүртэй урганагүй, фермын коллективэй нөөсэлһэн малай тэжээл дууһаха гүйлдаа хүрэнхэй. Иимэ эрхэ байдалда ехэ һү һаахань тон хүшэр.

Гадна энэ үедэ зооселекционно хүдэлмэри хэгдэнэ. Малай байрануудые заһабарилха хүдэлмэри баһа хүрэжэ ерэбэ.

Тус фермын коллектив энэ хүшэр үедэ түсэбтэ даабаринуудаа дүүргэхын тула аһан шадалаараа оролдоно гэжэ тэмдэглэлтэй.

Һургуули һая дүүргэһэн басагад Галина Жилина, Татьяна Непомнящих гэгшэд һаалишанай мэргэжэл шудалжа, аха захатанһаа гээгдэхэгүй гэжэ бүхы хүсэ шадалаа элсүүлнэ. Тэдэнэй бэрхэ һаалишад болохонь дамжаггүй.

Дүй дүршэлтэй һаалишад Василиса Наталина, Зинаида Бадашкова гэгшэд май һара соо тус тустаа 51, 47 центнер һү һааһан байна.

— Хэды хүшэршье һаань, манай фермын коллектив социалис уялгануудаа сүм бэелүүлхэ зорилготойгоор ажаллана,— гээд фермые даагша Иван Лаптев мэдүүлнэ.

Т. ПНЕВА.
Тарбагатайн район.

СЭДЬХЭЛЭЙНГЭЭ ДУЛААГААР

Зураглал

Манидари үглөө бүри хоёр дүүнэрээ аргададаг һэн.

— Мүнөөдэр эжымнай ерэхэ.

Дүрбэтэйхэн Володя, зургаатай Ендон нэгэ хэды сагай туршада тэсэмгэйгээр хүлеэхэ. Теэд үгы даа, хирэ болоод лэ «эжы, эжы» гэлдэн, хайратайгаар уйлалдажа, «эжымнай хэзээ ерэхэб?» гээд хүн бүхэнһөө асуугша бэлэй. Харин эжынь ерэхэгүй. Үглөөдэршье, нүгөөдэршье. Гэбэшье нэгэтэ тэдэнэй гэрэй богоһые залуухан басаган алхажа оробо. Ягаа улаахан хасартай, урин дулаан харасатай. Багашуул нэгэ хэды сагай туршада түдэгэсөөд, бэе бэеэ харалсаад, һүүлдэнь тэрэ басаганай хажуудань шухылдан ошожо, үбдэгтэнь нэнгэжэ, няалдашоо һэн. Эхээ үгылэн уйдаһан, унишэрһэн зүрхэ сэдьхэлынь бэшэ тэсэхэеэ болёо бшуу.

Эгээл иигэжэ Чисаанын Булаг тоонто нютагтай хорин табатай Цыренжаб басаган хүндэ үбшэнһөө уламжалан һамгаяа гээһэн Цыден-Дамба Цыбикович Доржиевай гэртэ анхан түрүүшынхиеэ ерэһэн намтартай. Эльгэ нимгэтэй басаган уншэрһэн улаан сурбануудые хайрлажа, эсэгэдэнь хадамда гараа ха юм.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай дари утаее дүүрэн амасажа, хүнгэн бэшэ хэдэн жэлдэ дайнай бүхы харгынуудаар алхалан, Илалта шэрээлсэһэн алдарта сэрэгшэ Цыден-Дамба Доржиев гэртээ бусахадаа, Чисаанһаа һамга абажа, гурбан үхибүүтэй болоо һэн. Үхэлтэ дайнһаа амиды мэндэ бусаһан энэ хүн гэр бүлөөрөө жаргажа, ан-бунхан ажаһууха сагынь ерээ гэхэдэ, үгы даа, фашис дайсанһаа үшөө хорото, аюултай дайсан —үбшэн гэртэнь шургажа, гурбадахи үхибүүгээ түрэһөөр лэ һамганиинь хэбтэриин боложо, бэшэ хүл дээрээ бодоогүй бэлэй.

Цыден-Дамба Цыбиковичай түрэһэн эхэнь Чимит-Ханда, үргэһэн эхэнь Сэндэма, нагаса абгайнь Должима—эдэ гурбан хүгшэд бэриингээ һүүлээршье бишыхан үхибүүдые харалсажа, хамһажа байгаа. Һамгаяа хүдөөлүүлээд, хуушанай сэрэгшын зүрхэ сэдьхэл амгалан байгаагүй гээд ойлгосотой. Уйдаха, гашуудаха саг хэды олон ерээ һааб даа. Ажабайдалдаа дарагдахадаа, бүхы юумэеэ хаяад ондоо тээшээ ябашаһайб, зүрхэ сэдьхэлээ амрууллһайб гээд һанагдаха. Теэд дэлхэйн гурбан эрдэни болохо түрэһэн үхибүүдһээ хайшаа ошохоб даа? Тэдэнэрээл дааруулхагүй, гэдэһыень үлдэхөөхэгүй гээд тэрэ оролдодог һэн. Һүниндөө хэды дахин бодожо, бага хүбүүнэйнгээ нойтон унтари урилха, хүнжэлөө сэлеэд, нюсэгэн унташаһан нүгөө хоёроо дулаахан хушаха.

Хонишоноор ажалладаг энэ хүн үдэртөө хонидоо адуулжа ябахадаа, үхибүүд тухайгаа эжэлүүдгүй һанаагаа зобохо— эдеэлээ гээшэ гү, хубсалаа гү, ямар нэгэ аюултай юумэ гартаа баринагүй бээ, хүгшөөнэрынь тэдэнээ хаража үрдинэ гү гээд һанаагаа зобохо. Өөһэдөө хүнэй харууһанай болоһон эдэ үндэр наһатай хүгшэдтэ аяар гурбан багашуулые харахань, нэрээшье, хүндэ һааб даа.

Манидари үшөө тоолхотойхон болоһон «асара, абааша» гэхэдэ, яһала туһатай һэн. Харин нүгөөдэ хоёр заахан хүбүүд одоол бидаа даа. Эдэ бүгэдые һайнаар ойлгожо байһан Чисаанын хадамууд наһа бараһан басаганайнгаа үхи хүүгэдтэ энхэргэн эхыө, хүрьгэндөө һайн һамга олохые оролдожо, нютагайнгаа Цыренжаб басага заажа үгэһэн гэхэ. Тиигэжэ Цыден-Дамба Цыбикович тэрээнтэй танилсажа, үгээ ойлголсоод, гэртээ асарһан юм.

Буряад эхэнэрэй бүхы һайханиие бэедээ багтааһан Цыренжаб басаган Манидари, Ендон, Володидо эхэ мэтэ энхэргэнээр хандажа, хубсаһа хунарыень угаажа, эдеэ амтатайгаар шанаад, эдеэлүүлжэ, юрэдөө, бүхы шадалаараа оролдоһон ааб даа. Тэдэньшье удаан сагта дедажа ядажа байгаагүй, яһала түргэн «эжы» гээд нэрлэжэ эхилээ һэн. Үхибүүдые харууһалжа байһан хүгшэд үзэг, бэшэг балай мэдэхэгүй байгаашье һаа, педагогико гэжэ эрдэм тухай дуулаашьегүй һаа, ута ажабайдалай һургаал, хэшээл гараһан, сэдьхэл зүрхөөрөө бодолтой бэлэй. Тэдэнэр багашуулые «эжыдээ ошогты» гээд лэ, ходо эльгээжэ, бүри дадхаажа, шэнэ бэриеэ магтажал байха. Үхибүүдтэ эхэ хэрэгтэй гээд тэдэнэр лаб ойлгожо байһан ааб даа.

Гэбэшье, бүхы юумэн тординогүй сэхэ байгаа, саб байса эблэршоо гээд хэлээ һаа, алдуу болохо. Үхибүүдһээ гадна хонин һүрэгые адуулалсаха, үбһэ тэжээлыень үгэхэ, түл абаха гэхэ мэтээр хонишоной һамганай ажал барагдаха һэн гү даа? Зарим хэсүү үедэ Цыренжаб «гэртээ ябашаха юм байна» гээд һанаха. Теэд байһаар өөрөө үхибүүтэй боложо, үхибүүндэ эсэгэ хэрэгтэй даа, тиигээдшье нютаг зондонь дадашоо. Цыренжаб Цыдыповна бүхы наһаяа энэ нютагтай, хонин ажалтай холбожо, юһэн үхибүүдые түрэһэн юм. Гурбаниинь үбдөөд гэнтын аюулһаа наһа баранхай.

— Үхибүүдэйнгээл хүсөөр бүхы ажалаа хэжэ ябанабди. Манидари яһала ухаатай болоһон байгаа. Бидэнэйнгээ хонидоо адуулхаяа гарахада, дүүнэрээ харалсажа, гэртэхи ажалаа бултыень хэдэг бэлэй. Үхибүүнэй һуури баһашье угаалсаа,— гээд Цыренжаб Цыдыповна больница соо уулзахадаа хөөрөө һэн. Нэгэ бага досоонь үбдөөд аргалуулхаяа иишээ ороһон байба.

Тэрэ бодолгото болоно. Би хэн тухай һанажа байһыень мэдэнэб. Улаан-Үдэдэ гэр бүлөөрөө ажаһуудаг, медсестра ажалтай эгээл ехэ басаган Манидари тухайгаа эхэ һанаата болоно ха. Юрэдөө, Цыренжаб Цыдыповнагай һанаагаа табиха зон олон даа: Хоринск тосхондо уран зурааша-шэмэглэгшээр ажалладаг Володя, нөөсэлэлгын банкда хүдэлмэрилдэг Цырен-Дулма, Улаан-Үдэдэ штукатур-шэрдэгшэ Базар-Ханда, хүйтэн сэбдэг Яхадта милицидэ хүдэлдэг Бэлигтэ, Галсама, эхэ, эсэгынгээ наһанай хэрэг үргэлжэлүүлжэ, нютагтаа хонишодоор ажалладаг Ендон, Долгор. Эдэнэр бултадаа өөһэдын гэр бүлэнүүдтэй болонхой юм. Гансал одхон хүбүүн Абида нютагайнгаа дунда һургуулида арбадахи класста һурана.

Микин энэ айлайда ороходомни, газаа бүдэг-бадаг гэжэ, гэртэнь ганса Абида ба Цыренжаб Цыдыповнагай зээ хүбүүн болохо, Долгорой хүбүүн Очир гэгшэд байба. Абань хүршэнэртөө ошоһон, эжынь больницада. Һургуулида һая ороһон Очиртой гурбатайхан Оюна дүү тухайнь хөөрэлдэһөөр байтарнай, Абида газаашаа гаража, үнеэгээ һаагаад, дүүрэн, салгидама һүтэй хүнэг бариад орожо ерэнэ. Тиигээд тэрэ һүеэ шүүбэ. Удаань газаашаа гараад, тэбшэтэй мяха оруулжа, пешэнээ түлеэд, үдэшынгөө эдеэ хоол бэлдэжэ эхилшэнэ. Тэрэнэй түргэн, шуран хүдэлсыень ажаглахада, угаа аятай. Олон үхибүүтэй бүлэнүүдтэ хүүгэдынь бэрхэ, ажалша зантайгаар хүмүүжүүлэгдэдэг бшуу.

Халуун сай уугаад, һүүлдэнь Абидатай гэр бүлынь фотоальбом, эхэ, эсэгынь орден, медальнуудыс харанабди. «Эхэ-Герой», «Хүндэлэлэй Тэмдэг» хоёр, Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай орденууд, «Ажалай ветеран» хоёр медаль, олон тэмдэг, грамотанууд урдамни хэбтэнэ. Бүхэли наһаараа хонишоноор ажаллажа, 1981 ондо наһанайнгаа амаралтада гараһан Цыренжаб Цыдыповна ба тэрэнэй нүхэр Цыден-Дамба Цыбикович Доржиевтанай ажалай ба наһанайнь зам иимэ үндэрөөр сэгнэгдэһэн гээшэ ааб даа. Амаралтада гараһаншье һаа, Цыренжаб Цыдыповна миин һуудаггүй. Һаяшаг залуу хонишон Баяр Цыдендоржиевайда нэгэ жэлэй туршада һурган хүмүүжүүлэгшээр хүдэлөө.

Хабартаа сэл хүхэ нюдэтэй ургыһан һалбаржа, үргэн тала дайдаяа, шаргал нарата дэлхэйгээ шэмэглэн һалбардаг гээшэ. Иигэжэ тэрэ бусад сэсэгүүдые ажамидаралда уряалдаг, дорюухан шарайгаараа зоной нюдэ баясуулдаг юм. Энэ зуун жэлэй тэгэн дунда дуун мэтэ залуу наһаниинь тудан, юрын буряад Цыренжаб басаган эхын баатаршалга гаргажа, үншэрһэн сурбануудые энхэрэлээрээ хүреэлжэ, сэсэг мэтээр һалбаруулаа. Энээнэй түлөө Эхэдэ бүхы зоной нэрэһээ доро дохихо дуран хүрэнэ.

И. ГОМБОИН.
Яруунын районой Үльдэргэ нютаг.

Хяагтын ээрэлгэ-нэхэлгын фабрикын коллектив байгша оной эхинһээ түсэбтэ даабаринуудаа амжалтатай дүүргэнэ. Эндэ оёдолой цехэй оруулһан хубита горитой юм. Хүүгэдэй, эхэнэрнүүдэй, эрэшүүлэй элдэб янзын хубсаһа эндэ оёдог байна.

— Мүнөө ажахы эрхилэлгын шэнэ гуримаар хүдэлжэ эхилһэн үедэ продукциин шанарта тон ехэ анхарал хандуулагдана. Тиин шэнэ технологи, түхеэрэлгэ үйлэдбэридэ нэбтэрүүлэгдэжэ, хубсаһанай шанар һайжаруулха арга олгогдоно. Энээнэй ашаар ашаг олзо ехээр абажа эхилээ,— гэжэ цехэй начальник Тамара Васильевна Шкварова хэлэнэ.

Оёдолой цехтэ дүрбэн бригада хүдэлдэг юм. Тэдэнэр хүсэеэ хоёр халаанда хубаарилан ажаллана. Арбан хоёрдохи табан жэлэй даабарияа болзорһоонь урид дүүргэгшэдэй тоо үдэр бүри олошоржо байнхай. Үнинэй оёдолшон Валентина Васильевна Бурлова цех соогоо түрүүлэн табан жэлэй даабари дүүргээ һэн. Мүнөө энэ түрүү оёдолшон 1992 оной октябриин тоосоогоор ажаллажа байнхай.

Нэхэлгын, утаһа ээрэлгын цехүүдэй коллективүүд нилээн ехэ ашаг олзо фабрикын экономикодо оруулна. Утаһа ээрэлгын цехтэ 90 гаран хүн хоёр халаанда ажаллана. Тэдэнэр сүүдхын туршада 1 тонно 700 килограмм утаһа ээрэхэ түсэбтэй. Теэд үнэн дээрээ энэ даабарияа 100 килограммаар үлүүлэн дүүргэнэ. Цехэй хүдэлмэрилэгшэд түүхэй эд алмахын түлөө мүрысэнэ. Тэдэнэр социалис уялгануудые абахадаа, хэды шэнээн түүхэй эд алмаха байһанаа хараалдаг. Түүхэй эд ехээр алмагшад ёһотоор урмашуулагдадаг болоо. Байгша оной түрүүшын кварталай туршада 5142 килограмм хлопок, 4266 килограмм утаһа алмажа шадаа бшуу. Хоёрдохи кварталай дүнгүүдээр энэ тоо бүри ехэ байхаар багсаа мжалагдана. Цехэй хүдэлмэрилэгшэд А. Кириллова, Е. Тимофеева, Л. Тагарова, А. Сотникова, Г. Телешева болон бусад бүтээсэ ехэтэйгээр хүдэлнэ.

ШАНАРАЙ ТҮЛӨӨ

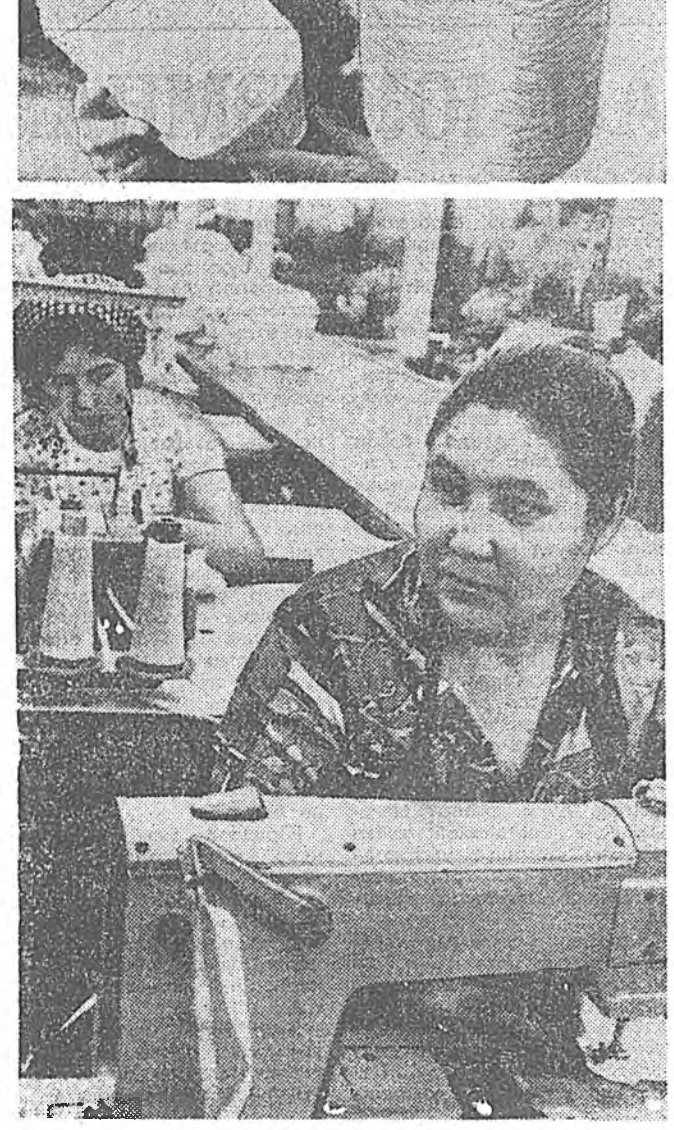
Һүүлэй жэлнүүдтэ ээрэлгын цехэй түхеэрэлгэнүүд шэнэлэгдээ юм. Шэнэ түхеэрэлгэнүүдые үрэ бүтээсэтэйгээр ашаглажа, үндэр дүнгүүдые туйлана. Мастер Г. В. Карповагай хүтэлбэрилдэг халаанай коллективтэ 35 хүн хүдэлнэ. Тэдэнэр халаанайнгаа даабари урагшатай дүүргэдэг юм.

— Манай фабрикын коллектив ажахын тоосооной гурим нэбтэрүүлжэ, яһала ашаг олзотойгоор хүдэлнэ. Һүүлэй үедэ Монголой фабрикануудтай харилсаа холбоо тогтоожо, дүй дүршэлөөрөө андалдана, түрүү онол аргануудта һурана. Ажалай бүтээсэ дээшэлүүлгэдэ, продукциин шанар һайжаруулгада энэ ехэ үүргэ нүлөө үзүүлхэ ёһотой. Хубсаһанай шанар һайжаруулангүй ашаг олзо ехээр абтахагүй. Тиимэһээ фабрикын хүдэлмэрилэгшэд шанарай хубиин тамгатай ажаллахын түлөө тэмсэнэ. Иимэ тамгатай хүнэй салин хүлһэншье дээгүүр юм. Тэдэнэр һайн шанартайгаар хүдэлжэ, түсэбтэ даабаринуудаа урагшатай дүүргэнэ,— гэжэ фабрикын парткомой секретарь А. А. Уваров хэлэнэ.

Мүнөө ээрэлгэ-нэхэлгын фабрикын коллектив байгша оной түрүүшын хахад жэлэй даабари сүм дүүргэхын түлөө социалис мүрысөө дэлгэрүүлэн үрэ бүтээсэтэйгээр ажаллана.

С. БАЛДУЕВ.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: мастер В. Г. Разуваева, бүд эсхэгшэд Л. Н. Пыткина, В. А. Карбушева; халаанай мастер Г. В. Карпова; оёдолшон В. В. Бурлова.

Авторай фото.

Ажахы эрхилэлгын шэнэ гуримаар

НЮТАГТАА БУЙЛУУЛДАГ БОЛОХО

Эртэ урдаһаа хүн түрэлтэн ан арьяатанай, адуу малай арһа элдэжэ, эд болгоод, хубсаһа хунар оежо үмдэжэ байһан гээшэ. Илангаяа табан хушуун адууһа мал үүсхэжэ баридаг монгол угсаатан арһа элдэхэ хэрэгтэ тон ехэ анхаралаа хандуулдаг байгаа.

Манай буряад зон анханай иимэ шадабаритай һэн. Теэд һүүлэй үедэ иимэ шадабаритан тон үсөөрөө. Үбгэд, хүгшэдһөө ондоо дунда наһатанай, залуушуулай дунда иимэ хүнүүдые олохонь илангаяа бэрхэтэй. Дулаан гоё арһан дэгэл, арһан дотортой сээжэбшэ, гутал, малгай гэхэ мэтын хубсаһан аятай ха юм. Теэд арһаяа эд болгожо шадангүй хаяад, хөөсэргэнэйдэ эдюулжэрхихэ ушар олон байдаг.

Энээнэ эд зөөриин болгохын тула хүдөөгэйхид, үбгэд, хүгшэдые гүйдаг. Харин өөһэдөө һураа һаань, һураггүй дээрэ бэлэй. Эдэ бүгэдые хараадаа абажа, хуушан буряад заншалаа һэргээхэ бодол Николай Зуйконовто олон жэлдэ амар заяа үзүүлдэггүй бэлэй. Мүнөө хубилган шэнэдхэлгын ерээд байхада, тэрэнэй һанажа, бодожо ябаһан эрмэлзэл бэелүүлэгдэхэ болобо. Николай эмхидхэхэ хэрэгэйнгээ удха үзүүрые, онол аргые, дүй дүршэлые хадуужал ябаа хаш.

Һаянай районой түб Хэрэн тосхоной хүн зон баяртай. Ажаһуудалай хэрэглэмжэ хангадаг комбинадта арһа элдэдэг цех нээгдээ. Гэртэмни хониной арһан хэбтэгшэ. Элдэжэ шадахагүй хадаа ойрсонь хүрэдэггүйб. Комбинадта хонходожо асууһамни тэрэ хөөрэлдөөнэй худал бэшэ байһаниинь элирбэ.

Тиин арһа элдэдэг цехтэ ошожо хараха эрмэлзэл түрөө һэн. Һаял бэлэдхэл эхилэгдэнхэй. Цехые даагша Н. Зуйконов түхеэрхэ, бэлдэхэ хүдэлмэреэ эрхилнэ.

Арһа угаадаг, будадаг оньһон түхеэрэлгэнүүд тодхогдоһон, арһа хатааха булан бии. Мүн угаалгын гурбан тэбшэ (ванна) табигданхай.

— Районой хүн зониие энэ талаар хангаха гэһэн үнинэй бодолтой агша һэм. Ушар тиимэһээ үбгэд, хүгшэдэй арһа элдэхыень анхаралтайгаар хаража, хадууже абаһан байхаб. Тиигээд Зүүн Сибириин технологическа институтда ошоод, арһа, ноohоной факультедтэ хоер һарын практика гараа һэм. Химиин аргаар эд бараа сэбэрлэлгын цехтэ анхан ажалладаг байгааб. Эндэ табигдаһан түхеэрэлгэнүүдые өөрөө бүтээгээб. Теэд үшөөл дуталдана. Жэшээлхэдэ, арһа хэдэргэхэ станок үгы. Тэрэниие хааһаа абахаб, мэдэгдэхэ... Мүн арһанай ноohо жэгд... хайшалха түхеэрэлгэ хэрэг... Хэрэгтэй юумэ тоолобол, ол... даа. Байтараа хүл дээрээ ... раа һаа, эдэ олдохо гэжэ ... данаб. Шэнэ цех соомнай ... ба-дүрбэн хүн һаяар хүдэ... ёһотой. Мүнөө би өөрын... хүбүүн Александртай хүд... нэбди. Һарын туршада ... шалга гараха зон хабда... рамнайшье үнгэржэ ба... Иигээд Улаан-Үдэ хотын «Бу... рятхимчистка» нэгэдэлһээ ... галтын комиссии ерэжэ, ... хэрэгыемнай баталха ... Бидэ тэдэнтэй ажалай ... баталжа, арендна гурим... ёһоор хүдэлхэ хараатайб... Энэ хүсэлыемнай районой ... һуудалай хэрэглэмжэ хангад... комбинадай түлөөлэгшэд Б. ... Халудоров, Ю. А. Молок... ба коммунальна ажахын ... тэлбэрилэгшэ А. Г. Ангарх... гэгшэд дэмжэжэ, нилээд т... хүргэбэ. Райсоведэй гүйсэд... ком мүн лэ дэмжээ,— гэжэ ... рэ хөөрөө һэн.

Николай Зуйконов хүн ... до туһа хүргэхэ гэжэ найд... оролдоно. Түрүүшын үдэрн... тэ 40 арһа хүнүүд асаржэ ... шаагаа. Зуйконовтон гараа... шахуу элдүүрил бэлдэнхэй, ... таажа байбад. Барижа үзэ... дэ зөөлэн болонхойнууд. Х... ни, хурьганай, нохойншье б... гаа. Мориной, гүрөөһэнэй ... һан бии хэбэртэй.

Ямар сэнгээр энэ хүдэлмэр... хэгдэнэб?

«Бурятхимбытчистка» нэгэ... дэлһээ уламжалан эдэ сэнгүү... тогтоогдоо гэжэ хаража үзэ... һаа, 1 дециметр хониной ... һа элдэхэдэ 24 мүнгэтэ, ш... лүүһэнэй арһа—35 мүнгэтэ, ... датрай—40 мүнгэтэ болох... юм. Харин мориной, гүрөөһ... нэй, унаганай годон түс ту... таа 5, 8, 6 түхэриг сэнтэй. Га... на зумбараагай, жэрхиин ... һа 1 түхэригөөр, үнэгэнэй, ... гаан үнэгэнэй арһа 10 түх... ригөөр элдэжэ байнабди гэж... харюусаба. Саашадаа морино... эбэртэ бодо малай, тахайн ... һа элдэхэ арга олдохо.

Арһан ямар аргаар элдэгдэ... нэб гэжэ һонирхомоор. Т... рүүн мылэ болон порошогто... уһаар арһан угаагдана, ти... гээд хэдэргэдэ ороно, дабһ... лагдана, шүүлэгдэнэ, сабшаг... загаһанай тоһоор зөөлэрүүлэ... дэнэ, хатаагдана. Арһанай ... льһаар модоной сабуу үйлэ... бэрилжэ болохо байна.

Харин гүрэнүүдтэ түүхэ... эдээ миинтээр шахуу үгэж... байнхаар өөһэдөө буйлуул... арга нютаг нютагтаа оло... һаамнай, хэды олзотой гэ... шэб.

Ж. ЮБУХАЕВ.
Түнхэнэй район.

Совет орон дотор

БАКУ. ЧАЭС дээрэхи ... усалһаа хохидоһон Ровенск... областиин Заречнэ һуури... үхибүүдэй элүүр энхые һайж... руулхадань Азербайджанай ... зар дайда туһалха байна. ... куда амаржа, аргалуулхаяа ... дэнэр ерэнхэй. Азербайджан... курортын үзэсхэлэн һайхан ... лангуудта 2—3 һара тэдэ ба... ха юм. Хүүгэдэй республик... ска больницада шалгаһ... һүүлээр тэдэниие ехэ-ехэ ... гэжэлтэдтэ харуулха байна.

СОВЕТ ГАВАНЬ. (Хабаровск... хизаар). Нютагай хүн зон ... бельна телевидениин түрүүш... дамжуулгануудые хараха ар... тай болоо. Ажаһуудалай хэр... лэмжэ хангалгын комбинат ... дэ багахан телестуди түхеэр... үгөө һэн. Мүнөө дээрээ 4 ... сэй дамжуулга үдэр бүри ... дэхэ юм. Саашадаа городс... телевизионно түб байгуулха ... жэ хараалагдана. Тэрэнь Т... рай хоолойн эрье дээрэхи ... ле-һонинуудые харагшадта ... үргэлжэ хүргэжэ байха.

ДУШАНБЕ. Торгоной ург... абадаг үтэ хорхой бэлдэ... түсэбөө Таджикистанай ажа... шад дүүргээ һэн. Дунда Ази... Ленинабадай ба Душанбе... эгээл ехэ торгоной комби... дуудта 3,7 мянга шахуу тон... иимэ продукци эрхим сорто... тушаагдаа юм. Тиигэжэ аре... нэ коллективүүдэй ашаг ол... нилээд нэмэһэн байгаа. Мүн... жэлдэ республикын ажал... японойхидтой хамта хүдэл... байна. Продукци гадаадада ... дэлдажа абтаһан мүнгэн ... го үйлэдбэрилгын промышл... на баазын техникые һалбо... шэнэдхэлгэдэ, хүдөөгэй аж... шадай ехээр хэрэглэдэг гад... дын эд бараа худалдаха аб... гадэ хэрэглэгдэхэ юм.

СЕМИПАЛАТИНСК. Каза... станай хонин һүрэгые ех... үсхэбэрилдэг Семипалатинс... областьдо ноohо хайшалал... эхилбэ. Энэ ажал урда урд... жэлнүүдэйхиһээ эртэ эхил... Хүрбэдэхэ ноohоёо ургаһан ... ии малнуудые намартаа хүлд... дахадаа, ажахынууд нэмэл... ашаг олзо абаха байна.

Областиин колхоз, совхозуу... та 200 гаран тусхай түхеэр... гэтэй оньһожоруулагдам... пунктнууд хүдэлнэ. Чубартауск... болон Аксаутска районууд... хайшашад илангаяа үндэр ... дүнгүүдые туйлана. Дүн хам... 3 миллион толгой хонидой но... һон хайшалагдаха. 5 мянга ш... хуу тонно ноohон болбос... руулгын предприятинуудта эл... гэгдэхэ юм. [ТАСС].

Республикын Арадай хиналтын комитедтэ

…Э ХООЛ ЭЛБЭГЖҮҮЛХЭ

19 процентнь мал баридаггүй гэжэ элирээ hэн. 1927 айлай 623-ниинь элдэб шалтагаанаар, тэрэ тоодо тэжээл олохо аргагүй гү, али өөрын буусагүй дээрэhээ мал баридаггүй байба.

Эдэ шалтагаануудай дүнгүүдээр районой партиина, совет, ажахын органуудта зохихо дурадхалнууд оруулагдажа, колхоз, совхозуудай, предприятинуудай коллективуудэй суглаануудта үнгэргэгдөө hэн. Ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэдтэй хэлсээ баталжа, тэдэ айлнуудта залуу мал худалдажа, нэмэлтэ тэжээл, сабшалан үгэхэ гэхэ мэтын хүдэлмэри ябуулагдаа hэн.

Мүнөө районой ажахынууд жэл бүри 250 гаран толгой залуу мал, 2000 гаран поршонхо, 1500 гаран хони зонда худалдана. Хубиин хамhабариин ажахынуудта аяар 867 гектар сабшалан, 985 гектар таряалангай газар нэмэгдэжэ үгтэhэн байна. Тиихэдэ 2570 тонно бүдүүн тэжээл, 390 тонно холимог тэжээл зондо худалдагдаа hэн. hүүлэй 3 жэлэй туршада хубиин хамhабариин ажахын бодо малай тоо 1480, гахай—945, хонин 760 толгойгоор нэмэhэн байна. Мүнөө 100 урхэтэ айлда 177 толгой мал, 150 гахай, 107 хонин тоологдоно.

Районой арадай хиналтын комитет Эдеэ хоолой программа бэелүүлхэ хэрэгтэ нэмэри болгон, хүдөө ажахын продукци үйлэдбэрилгые дээшэлүүлхэ гэжэ оролдоно. 1989 ондо, жэшээлхэдэ, 1988 оной сасуулбал, 400 толгой поршоонхо, 4850 толгой тугал, 590 толгой хурьган олоор абтаа. Хүдөө ажахын продукци худалдаха түсэбөө колхоз болон совхозууд дүүргээ.

Гэхэтэй хамта тус комитет Эдеэ хоолой программа бэелүүлхэ талаар бүхы арга боломжонуудые гүйсэдөөр хэрэглээгүй.

Өөрын үнэ сэн ехэтэй продукци үйлэдбэрилдэг, ажахынуудые гэрээ хэхэдэ оруулдаг колхоз, совхозуудта шалгалтын хүдэлмэри hулаар ябуулагдана. Жэшээлхэдэ, Ранжуровэй нэрэмжэтэ колхоздо, Хяагтын совхоздо мал олоор хорогдоно, муу шанартай продукци үйлэдбэрилэгдэнэ. Гэбэшье арадай хиналтын комитет эдэ ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд ба мэргэжэлтэдэй урда шанга эрилтэ табинагүй, зохихо сэгнэлтэ үгэнэгүй.

Арадай хиналтын бүлэгүүд болон постнууд эдэбхитэйгээр ажалаа ябуулна гэхын аргагүй. Олонхи ушарта ажалай журам эбдэжэ, гүрэнэй зөөриие эзэн бусаар хандаха ушарнуудтай шанга тэмсэл ябуулагданагүй.

Экономическа онол арганууды, түрүү технологи хэрэглэхэ асуудалнуудта арадай хиналтын комитет бодото анхарал хандуулнагүй. 1989 ондо түсэбэй ёhoop 34.246 гектар газарта ороohо таряа тарихын орондо 6080 гектарта таряа, 1230 гектарай орондо 131 гектарта хартаабха, 82 гектарта овощ эршэмтэй технологиин ёhoop тариhан юм.

Энээнhээ болон бусад шалтагаанhаа уламжалан, Хяагтын район жэл бүри хартаабха ба овощ ургуулха, гүрэндэ тушааха түсэбөө дүүргэнэгүй. Тэрэшэлэн үбhэ тэжээл багаар абтана. 1989 ондо, тодорхойлбол, 10 мянган тонно ороohон, 4 мянган тонно хартаабха, 900 тонно овощ, 20 мянган тонно бүдүүн ба 18 мянган тонно шэмэтэ тэжээл түсэбhөө багаар абтаhан байна. Абаhан продукция зөөхэ ба хадагалха үедэ тэрэнь ехэ гээлтэдэ ороно.

Продукци буйлуулдаг промышленностиин ажал ябуулгые хинаха талаар арадай хиналтын комитет мүртэй юумэ хэнэгүй.

Республикын Арадай хиналтын комитет Эдеэ хоолой программа дүүргэхэ талаар район соогоо хараалhан түсэбүүдээ hайнаар дүүргэхэ, ниитын ба хубиин хамhабариин ажахынуудые саашадань хүгжөөхэ, тиигэхын тулада предприятинууд болон организацинуудай хүтэлбэрилэгшэдтэ шанга эрилтэ табиха, эдэ хоол элбэгжүүлхэ талаар зохихо хэмжээнүүдые абахыень районой арадай хиналтын комитедые уялгалба. Хяагтын 3 районой арадай хиналтын комитет тус тогтоолой ямараар дүүргэгдэhэн тухай байгша оной декабрь hарада республикын Арадай хиналтын комитедтэ элидхэхэ юм.

Публицистын үгэ

hУНГАЛТА ТУХАЙ БОДОЛНУУД

hая үнгэрэгдэhэн hунгалтын дүнгүүд газетэнүүдтэ толилогдоо. Хэн депутат болооб гэжэ элирээ. Нютагай Соведүүдэй түрүүшын эмхидхэлэй сессинүүд боложо, хүтэлбэрилхы тушаалнуудта гол түлэб шэнэ хүнүүд hунгагдаба. Мүнөөнhөө шэнэ засагаархидай хүдэлмэриеэ яажа эхилхэ, ябуулхыень адаглажа харая. Хэр зэргэ hунгагшадай найдабариие харюулжа шадаха байhанииень хахад жэлэй турша соо эли болоно ааб за.

Би мүнөөдэр манай округто болоhон hунгалтанууд тухай нэгэ хэды үгэ хэлэхэм. Зүгөөр гүнзэгы тобшолол хэхэгүйб, тэрэ хожом хэгдэхэ. Тиихэлээр мүнөө гансал РСФСР-эй арадай депутадуудые шэлэн олоhон асуудал тухай тогтоноб. Юуб гэхэдэ, Россин парламентын гэшүүдые hунгалга гээшэ манай округой саашаа хүгжэхэ ябадалда ехэ удха шанартай.

hунгуулиин 159-дэхи округhоо Болот Ванданович Аюшиев округой бүхы hунгагшадай 57 процент дууе абажа, Агын Буряадай автономито округhоо Россин Федерациин арадай депутат болобо. Цыден Багланович Багдаевай түлөө 29 процент hунгагшад дуугаа үгөө.

Энэ дүн шэнжэлжэ үзэхэдэ, иимэ тоонууд гарана. Оройдоо округ дотор hунгагшадай списогуудта 43 мянган хүн оруулагдаhан байгаа. Тэдэнэй арбанайнь нэгэ хуби hунгалтада хабаадаагүй гэхэ гү, али дүрбэ мянга гаран hунгагшад hунгуулиин участогта ерээгүй. Тэдэ юундэ hунгалтада хабаадаагүйб гэhэн асуудал гарана. Шалтагаанууд олон.

Нэгэ бүлэг hунгагшад дуугаа үгэшье, болишье адли, байдал hайдаа hайжархагүй гэжэ бодоо. Иимэ hанамжа би олохон хүнүүдhээ дуулааб. Тэдэниие гайхаха, зэмэлхэ юумэн үгы. Орон доторнай хубилган шэнэдхэлгын эхилhээр табан жэл энэ оной апрельдэ хүсэхэ. Теэд байдалнай али тээшээ хубилааб? Сэхыень хэлэхэдэ, hайн тээшээ хубилаагүй. Тиимэhээ дүрбэ мянга гаран хүнүүдэй hунгуулиин участогуудта мартын 4-дэ ерээгүй байhаниинь ойлгохоор.

Тиихэдэ 1592 hунгагшадай олонхинь hунгуулиин 159-дэхи округhоо РСФСР-эй арадай депутадуудта кандидадуудай түлөө дуугаа үгэхэдөө, хоёр кандидадуудай нэрэнүүдэй нэгыешье бюллетень дээрэ зурангүй урна руу табижархёо. Энээнhээ боложо, тэдэнэй табиhан бюллетеньнүүд үнэн бэшэ гэжэ тоологдоо.

Хамта дээрээ округой 43 мянган hунгагшадай 6048-ниинь алишье кандидадай түлөө дуугаа үгөөгүй. Энэ баримта юу харуулнаб гэхэдэ, иимэ олон хүнүүд hунгалтын удхые сэгнээгүй, тэрээндэ хүсэд этигээгүй гэжэ hанахаар. Тиин округоймнай таба мянга гаран hунгагшад хоёр кандидадууд тушаа hаналаа мэдүүлээгүй болоно.

hунгуулиин 770-дахи округто болоhон hунгалта иимэ дүн үгөө. Мартын 4-дэ гурбан кандидадууд hунгагшадай дууе иимээр хубаажа абаа гэбэл: Дашидоржи Будаевич Будаев —7.134, Баир Баясхаланович Жамсуев—12.629, Борис Алексеевич Пахтанов—14.641.

Мартын 18-да дахин дуугаа үгэлгэдэ Б. Б. Жамсуевай түлөө 15.618 hунгагшад, Б. А. Пахтановай түлөө 18.177 hунгагшад дуугаа үгэбэ.

Гэхэ зуура, hунгагшадай списогуудта орогшодой 18 процентнь гү, али 7639 хүниинь дуугаа үгэлгэндэ хабаадаагүй. Энэ мартын 4-нэйхиhээ 2591-гээр олон болоно. Иимэ олон хүнүүдэй hунгуулиин участогуудта ерээгүй ушар тэдэнэй hунгалтада этигээгүйе гэршэлнэ. Тэдэниие зэмэлжэ баhа болохогүй. Хүн бүхэн өөрын hанал бодолтой, хүсэл зорилготой бшуу.

Гэбэшье, hунгуулиин 770-дахи, округой комисси (түрүүлэгшэнь В. М. Злыгостев) мартын 4-дэ болоhон hунгалтын hүүлээр ямар кандидадай түлөө хэды дуун үгтөөб гэhэн дүн округой газетэнүүдтэ толилуулаагүй. Энэ ушар ажаглагдангүй үлэшөө. Тиихэдэ, нэн түрүүн, сэхыень хэлэхэ болоо haa, РСФСР-эй арадай депутадта хоёр кандидадууд адли бэшэ эрхэ байдалда hунгалтын урдахи ажал ябуулалгаяа эрхилээ.

Партиин Агын райкомой нэгэдэхи секретарь Б. А. Пахтанов өөрыгөө депутат болгон hунгуулхын түлөө үлүүсэ оролдолго гаргаhан байна. Тэрэ өөрынгөө мэдэлдэ байhан районой аппарадые энэ зорилгодо hэнгэргүйгөөр элсүүлээ. Эртэ үглөөнhөө үдэшэ орой болотор тус районой аппарадай хүтэлбэрилэгшэд округой hуурин нютагуудаар hангай машинаар, hангай бензинээр гол хэрэгүүдээ орхижорхёод, гүйлгэлдөө, hунгагшадые гансал Пахтановай түлөө дуугаа үгэхыень идхаа.

Тиигэхэ зуураа, Пахтановай талаа баригшад округой hунгагшадай дунда гурбан янзын худал хуурмаг үгэнүүдые тарааhан байха юм. Нэгэдэхеэр, Баир Жамсуев удаан болзороор областьhоо газаа тээшээ hургуулида ошохонь гэhэн худал үгэ тараагаа. Энээндэнь харюу болгон, Жамсуев «Агинская правда» газетэдэ мартын 13-да мэдүүлгэ толилуулха баатай болоо hэн.

Хоёрдохи худал үгэнь гэхэдэ, Агын дасанай шэрээтэ лама Пахтановай түлөө дуугаа үгэхыень зүбшөөгөө гэhэн үгэ тараагаа. Энээндэнь харюу болгон, З. Жигмитов баhа округой газетэдэ мартын 15-да мэдүүлгэ тунхаглуулха баатай болоо hэн.

Гурбадахи худал үгэнь юун бэ гэхэдэ, СССР арадай депутат Цырен Нимбуев ондоо яhанай кандидадай түлөө дуугаа үгэхэ байгаа гэжэ хэлээ бшуу. Энэ дэмы үгэдэнь харюу болгон, үнөөхил «Агинская правда» газетэдэ нүхэр Нимбуевай интервью мартын 15-да үгтэhэн байна. Теэд эдэ гурбан мэдүүлгэнүүдтэй дуугаа үгэлгын үдэрhөө урид олон hунгагшад танилсажа үрдеэгүй.

Иимэ гурбан худал үгын хажуугаар партиин Агын райкомой аппарадай харюусалгата хүдэлмэрилэгшын үлүүсэ оролдолгоор мартын 4-нэй hунгалтын урда тээ Ононой районой типографида Б. Пахтановай hунгалтын урдахи плакат нюусаар хэблэжэ гаргаа. Энэнь мэдэгдээд, hунгагшадай буруушаахада, окружной hунгуулиин комисси тус асуудал хаража үзөөд, Пахтановта урид hануулга хэhэн, өөрөө Пахтанов дахин иимэ ябадал гаргахагүйб гэжэ үгөө үгэhэн байна.

Харин тиихэдэнь мартын 4-нэй hунгалтын hүүлээр үглөөдэрынь hунгуулиин 770-дахи округой комиссиин түрүүлэгшэ В. М. Злыгостев РСФСР-эй арадай депутадта кандидат Б. Пахтановта зорюулhан плакат дахин гаргаха гэhэн захил өөрынгөө гараар бэшээд, Агын окружной типографида үгөө. Тус плакат партиин райкомой инструктор Бальжима Цыденовагай хиналта доро баhа нюусаар нэгэ мянган хэhэгээр барлагдаад, округой гурбан районуудай хүдөө hуурин газарнуудта яаралтайгаар тараагдаhан байха юм.

Түрүүшын плакат Саhашада хэблэгдээ, теэд нюусаар хэhэнээ балартуулхын тула типографиин тамга табюулаагүй. Хоёрдохи плакат хэды хэhэгээр гаргагдааб гэжэ баhа заагдаагүй. Иимэ ушар совет хэблэлэй ёhо гуримые бүдүүлигээр эбдэhэн ябадал болоно. Тэрэнэй түлөө тушаалта нюурнууд харюусаха ёhотой.

Комиссиин түрүүлэгшэ Злыгостев нэгэ кандидадай түлөө үлүүсэ оролдолго гаргажа, плакат бэлдүүлхэдээ, hунгалта тухай РСФСР-эй Хуули хазагайруулhан болоно. Мүн Урда-Агада декабриин 4-дэ болоhон суглаае буруу тээшэнь татаhанай түлөө тэрэ сэхэ харюусалгатай.

«Тэмсэл гээшэ үнэн сэхэ байха ёhотой» гэhэн статья Дулдаргын районой «Ленинец» газетэдэ мартын 17-до толилогдоо. Тэрэнэй автор Н. Алтынников иигэжэ тон зүб бэшээ:

«Кандидадуудай нэгэндэ ямар бэ даа онсо булюу эрхэ байдал байгуулхые хориhон Хуулиин эрилтые Борис Алексеевич Пахтановай бүлэгэйхид мэдээгүй гэжэ этигэхэнь бэрхэ. «Болохогүй гэхэдэ, тон ехээр хүсэхэдөө — болохо!» гэhэн заршам баримталжа, тэдэ хүдэлөө бшуу». Тиимэ хүнүүд сэдьхэлээ юугээр заhадаг хаб?

Мүнөө дуугаа үгэлгын үнгэрөөд, дүнгүүдэй соносхогдоод байхада, диилэhэндэ сэгнэлтэ үгэжэ болохогүй гэжэ зарим хүнүүд hанажа магад. Тиимэ бэшэ. Үнэн сэхэ бэшэ тэмсэлдэ илагшын хүндэнь ямар бэ? Тус асуудалда уншагшад өөhэдөө харюусаха аргатай.

Б. РАБДАНО,
журналист.

…Й УРЬhАЛАМЖА …ГҮРЭНЭЙ …ЛГАНУУД

…хэдэ, тэрэнь андалдагдажа, абтаха юм.

1993 ондо облигациин эзэдтэ эд бараан үгтэхэ зэргэтэй. Мүн тэдэнэр облигацияа hөөргэнь тушаажа, бүхы мүнгөө гэдэргэнь абаха эрхэтэй.

Облигацяар эд бараа абаха болзортонь эд бараанай үнэ сэнгэй облигациhаа үнэтэй байгаа hаань, облигациин эзэн мүнгөөе өөрөө хүсэлдүүлжэ түлэхэ эрхэтэй. Харин эд бараанай сэнгэй облигациин хэмжээнhээ бага байгаа hаань, үлэгшэ мүнгэниинь облигациин эзэдтэ бусаагдаха болоно.

Мүн 1990 ондо 1000, 500, 100, 50 түхэригэй үнэ сэнтэй саарhанууд гаргагдажа захалба. Энэ үнэтэй саарhа нөөсэлэлгын банкhаа худалдажа абаhан хүн 1990 оной январиин нэгэнhээ 2006 оной январиин нэгэн болотор, 16 жэлэй туршада, жэл бүри 5 процент олзо оршо абажа байха аргатай.

2006 оной январиин нэгэнhээ эхилжэ, жэл бүри шүүбэриин урьhаламжанууд гү, али үнэтэй саарhанууд бусаагдажа эхилхээр хараалагдана.

Хэрбээ түлэлгын тиражда ороогүй СССР-эй гүрэнэй үнэтэй саарhануудай үлөө hаань, Нөөсэлэлгын банкнууд 2006 оной январиин нэгэнhээ тэдэниие гэдэргэнь худалдан абаха ёhотой болоно.

Харин түлбэриин тиражда ороогүй уялгануудаа 2006 оной январиин нэгэнhээ урид бусааха болоо hаань, бүхы мүнгэниинь, жэлэй нэгэ процент олзотойгоор эзэдтээ бусаагдаха байна.

Республика соо автомобиль шүүхэ талаар тираж 1990 онhоо үнгэргэгдэжэ эхилэнхэй. Эндэ «Запорожец» автомашинын үнэ сэн 3900 түхэригтэ юм. Энэ тираж жэлдээ хоёр дахин, март, сентябрь hаранууудай гурбадахи субботодо үнгэргэгдэнэ. Автомобиль шүүхэ тиражда хабаадахын тула, Нөөсэлэлгын банкнуудта 1950 түхэриг мүнгэ дамжуулха ёhотой болодгоно. Иимэ аргаар үнгэргэгдэhэн хоёр тиражай hүүлээр республика соо 16 хүн автомашинатай болонхой.

Тиражай хаана, ямар сагта үнгэргэгдэхэ тухай радио, телевидени, газетэнүүдээр дамжуулан соносходог, мэдээсэдэг гээшэбди.

С. МОНИЕВ,
республикын Нөөсэлэлгын Банкые эрхилэгшын орлогшо.

ХҮҮГЭДЭЙ ШЭНЭ БАЙШАНДА

ВОЛГОГРАДСКА ОБЛАСТЬ. Волго мүрэн дээрэхи Волжский городто 100 багашуулда хүүгэдэй шэнэ байшан бодхоогдобо. «Волгоградгидрострой» трестын болон «Микрохирургия глаза» комплексын филиалай ажалша коллективүүд тэрэнэй барилгада мүнгэ зөөри hомолhон байна. Тоолон-тодорхойлолгын үйлэдбэриин нэгэдэл тэрэниие баряа.

Түрэлхидгүй үлэжэ үншэрhэн үхибүүдтэ гэр бүлэдөө байhандал эрхэ байгуулха гэжэ оролдоhон тэдэнэртэ ехэ баяр хүргэхөөр. Зохидоор түхеэрэгдэhэн гоё hайхан мебель, хүгжэмэй класс болон спортын зал, тамаралгын бассейн эндэ түхеэрэгдэhэн байна. Ямаршье сагта үхибүүдтэ түрэлхидынь ерэжэ байха аргатай.

Олон предприятинууд, эмхинүүд, зарим гражданинууд хүүгэдэй байшанда мүнгэ зөөри оруулна. Тэдэнэй дамжуулан үгэhэн мүнгэн зөөриие адлихаар хубаажа, үхибүүн бүхэнэй нэрэ дээрэ нөөсэлгын кассада оруулдаг байна. Наhаяа гүйсэжэ, хүүгэдэй саадhаа гаража ошохо болоходоо, хүн бүхэн 2 мянган түхэригэй нөөсэтэй болохо гэжэ багсаагдана.

ЗУРАГУУД ДЭЭРЭ: хүүгэдэй байшангай директор Галина Фёдоровна Ромашина; Волжский городой хүүгэдэй шэнэ байшангай дэргэдэ.

ТАСС-ай фотохронико.

ТАСС ХИЛЫН СААНАhАА

ПРЕСС-КОНФЕРЕНЦИ БОЛОБО

БЕРЛИН. «Хоёр дээрэ дүрбые нэмэхэ» гэhэн уряатайгаар Германиин хоёр гүрэнэй болон илалта туйлаhан дүрбэн ороной гадаадын хэрэгүүдэй министрнүүдэй хоёрдохи уулзалгын дүүрэhэнэй hүүлээр дүнгүүдые согсололгын пресс-конференци ниислэл хотын Конгрессүүдэй ордон соо болобо. ГДР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министр Маркус Меккель тэрээн дээрэ түрүүлэгшээр hууhан байгаа.

Германиие нэгэдүүлхэ тухай уласхоорондын-хуулиин ёhые гуримшуулгада хабаадагшадай бултадаа бүтэмжэтэй hайн хубитаяа оруулха байhан тухай хэлсээбди гэжэ СССР-эй гадаадын хэрэгүүдэй министр Э. А. Шеварднадзе үнгэрhэн заседаниие тайлбарилан үгэ хэлэхэдээ тэмдэглээ.

Дүрбэн гүрэнэй эрхэнүүд болон харюусалгые болюулха тухай хөөрэлдөөнүүдэй дүүрэтэр үшөө хүшэр хүндэ зам гаталха байна. Гэбэшье амжалтын туйлагдаха байhаниинь элитэ. Совет делегаци документ дурадхан табиба. Арсалдаата асуудалнуудые гуримшуулан шиидхэхэ талаар тодорхой дурадхалнууд тэрээн соонь бии. Теэд энэнь имагтал проект юм ааб даа. Эсэслэн хаража үзэхын тула үшөө шухала асуудалнуудые шиидхэхэ хэрэгтэй. Хубилалтанууд оруулагдахадаа, элдэб түхэл шэнжэнүүд дурадхагдахадаа магадгүй. Энэ документ соо тус асуудалай бүхы зорилгонууд гуримшуулагдаха ёhотой гэжэ совет министр тэмдэглээ.

ОЛОНИИТЫН ДЕЛЕГАЦИ МОСКВА ОШОБО

ВАШИНГТОН. «США-гай Эб найрамдалай институдай» болон ороной эб найрамдалда дуратай олониитын түлөөлэгшэдэй делегаци Советскэ Союз ошобо. Политигууд, советологууд, эрдэмтэд, түүхэшэд, сэрэгэй мэргэжэлтэд, эб найрамдалай түлөө хүдэлөөнэй мэргэжэлтэд «хүйтэн дайнай» hүжэрэлгын үндэhэ hуурине шэнжэлгэдэ, үнгэрhэн хэдэн арбан жэлэй уршагта үйлэ хэрэгүүдэй үлэгдэлнүүдые усадхалгада зорюулагдаhан совет-американ түрүүшын уулзалгада хабаадана. Энэ уулзалга июниин 25-haa 27 болотор Москвада үнгэргэгдэхэ. Ээлжээндэнь манай ороной түлөөлэгшэд июлиин 23-haa 26 болотор Вашингтон ошохо юм.

Ялта болон Потсдамай хөөрэлдөөнүүд, Номгон далай дээрэхи дайн, атомна зэбсэг бүтээлгэ, СССР-эй болон США-гай хоорондохи тон шэнэ холбоо барисаае, совет-американ харилсаае хүгжөөлгэдэ хоёр ороной политигуудай болон олониитын үүргэ, «хүйтэн дайн»—уулзалгада мүнгэ hомолhон СССР-эй Гадаадын хэрэгүүдэй министерствын шэнжэлэлгын залан шэглүүлгын түбэй, совет Наукануудай академиин түлөөлэгшэдтэй американ мэргэжэлтэд уулзажа, хөөрэлдэхэ байна.

КОНФЕРЕНЦИИН ХОЁРДОХИ ШАТА

КОПЕНГАГЕН. Ниитэ Европын зүблөөнэй хүн зоной ухаан бодолые ойлгохо талаар конференциин хоёрдохи шата—оюун ухаан бодолой талаар хуралдаан эдэ үдэрнүүдтэ Копенгаген хотодо боложо байна. Үргэн ехэ хэмжээ ябуулганууд, олон тоото асуудалнууд тэрэнэй зүбшэн хэлсэлгэдэ табигдаа. Оршон тойронхи байгаалине хамгаалга, этигүүлэн найдуулжа, сэрэгэй албанhаа арсалга, уласхоорондын аюулгүй байдалые бэхижүүлхэ талаар олониитын үүргэ гэхэ мэтэ асуудалнууд эдэнэй дунда ороно. Үни холоhоо хойшо хэлэгдэдэгшье haa, буу зэбсэгүүдые хураалгын асуудал үгэ буляалдаата хөөрэлдөөнүүдтэ хабаадагшадые ехээр hонирхуулна. Тэдэнэй үедэ үсөөн бэшэ тодорхой дурадхалнууд оруулагдаhан, hанамжанууд хэлэгдэhэн байгаа.

«Бийонд уор» гэжэ дайн дажарта эсэргүү американ эмхиин дурадхаhан программа зүбшэн хэлсэлгын үндэhэ hуурида табигдана.

ГАЗАРАЙ ХҮДЭЛЭЛГЫН ХОЙШОЛОНГУУД ТУХАЙ

ЛОНДОН. Үнгэрэгшэ дүрбэн гарагай hүни Иранай баруун-хойто районуудта газарай ехээр хүдэлhэнhөө уламжалан, 25 мянган хүн үхэhэн, 20 мянга гаран хүн шархатаhан байгаа гэжэ Рейтер агентство мэдээсэнэ.

Гэнтын аюул усалhаа хохидоhон зарим hуурин тосхонууд үндэр хада уулануудта оршоно. Тиимэhээ гэнтын уршаг аюулай хойшолонгуудай хэмжээе тодоор сэгнэхэ гээшэ хүшэр бэрхэшээлтэй байна.

Гурбан үдэрэй шаналал гашуудал орон дотор соносхогдобо.

ХАШАГАЙ ХАhА: БОЛГООМЖОЛО!

…зүргэнүүдэй хажуугаар хашагууд олон байдаг. Тиихэдэ үдхэн шугы бургааhанай, бамбагар газартай шэбхэ шэрэнгиин дунда, hалхигүй нэмэри газарай буртаг бургааhан соо хашагууд иланга олон байдаг.

Хашагууд +4 градус дулаанда «нойрhоо» hэрижэ эхилдэг. Тиин май hара соо аалиханаар үндыhөөр, эсэс багаарнь, июнь соо эгээл эдэбхитэй хаhадаа ородог юм. Тиигэжэ амитадта болон хүнүүдтэ добтолго хэжэ эхилнэ. Добтолгонь сентябриин тэн хүрэтэр үргэлжэлдэг гээшэ.

Хашаг хүниие хадхажа, арhа, мяха руу ороод, энцефалит үбшэнэй хорхой (вирус) гаргадаг. Тэрэнь уураг тархидэ, нугарhанда нэбтэрээд, тэндээ үдэжэ эхилдэг байна.

Хашагай хүнэй улаан мяхан руу ороhоной hүүлээр 6—15 хоногой үнгэрхэдэ, хүн халууржа эхилдэг, толгойнь үбдэдэг, зосоонь бөөгнэрхэ, бөөлжэжэ эхилхэдээ болодог. Ингэжэ айхабтар хүндэ энцефалит үбшэн хүрэдэг юм. Тиимэhээ тэрээнhээ бэеэ хамгааяха, нарилха шухала. Энэ үбшэн элдэб муу хойшолонтойшье байжа болохо. Үбшэлhэн хүнэй инвалидшье болоhон ушарнууд үсөөн бэшэ үзэгдэдэг юм.

Хэрбээ хашагта дайрагдаа haa, удаарангүй медицинскэ түргэн туhаламжада хандаха шухала. Улаан-Үдэдэ ажаhуугшад травмпунктда хандаха зэргэтэй.

Гансал врач түсхай сывороткээр тарилга хэжэ, таниие абаржа шадаха. Сывороткэ хэр түргэн хэгдэhэн байнаб, тэрээнhээ үбшэнэй саашанхи маягынь дулдыдаха. Саг соогоо туhаламжа абажа шадаhан хүн ехээр үбдэншьегүй, хүнгэхэнөөр hэлэхэ байна бшуу.

Хашагта халта хадхуулаад, бэеыгээ байдалай муушаг болоо hаань, медицинскэ хүдэлмэрилэгшэдтэ хандаха хэрэгтэй. Тэрэниие тоонгүй байhанай хэрэггүй. hүүлдэнь өөhэдөө үлүү ехээр зобохо хаюмта.

Хашагhаа эхи абадаг энцефалит үбшэндэ дайрагдахагүй гэбэл, hэргылэлгын тарилга (прививкэ) хүүлэхэ шухала. Иимэ тарилга хүүлзбэл, тэрээгээр үбдэхэгүйт, үбдөөшье haa, хүнгэхэнөөр үнгэрхэ жэшээтэй.

Ой соо ажал хэдэг, ойтой холбоотой хүдэлмэритэй хүнүүд—ангуушад, леснигүүд, модо бэлэдхэгшэд, геологууд болон бусад хүнүүд—hэргылэлгын тарилга хабартаа заабол хүүлэхэ ёhотой. Хоорондоо 30-haa 60 сүүдхэ хүрэтэр зайтай хоёр тарилга хэгдэдэг. Тиихэдээ hүүлшын тарилга ойдо гарахаhаа 14 хоногоор урда хэгдэhэн байха зэргэтэй.

Энцефалит үбшэнhөө бэеэ яажа хамгаалхаб?

Нэгэдхеэр, хашагта бэеэ хадхуулжа, хүхүүлжэ болохогүй. Ойдо үмдэжэ гараха хубсаhаяа иимэ зорилготойгоор шэлэжэ абажа шухала. Тодорхойлбол, үмдэнэйнгөө түриие сабхи руугаа хээд, самсаяа hүрхылгэнгүй уяад ябаха хэрэгтэй юм. Хубсаhантнай ута хамсытай байха ёhотой. Тархи нюсэгэн ябажа болохогүй.

Ойhоо гарахадаа, бэе бэеэ харалсахада hайн. Юундэб гэхэдэ, өөрөө хараха аргагүй газарташни—шэхэнэй арада, үhэн соо, хубсаhа, хунарай оёдол, нугалаа, хармаан соо хашаг хороод байжа болохо.

Хоёрдохёор, хашагуудые няалжа, тэhэ даража болохогүй. Тиигэбэлтнай вирусынь ямар нэгэ шархаа руутнай ороод, үбшэлүүлжэ магад. Тиимэhээ тэдэниие галдаха гү, али керосинтай амhарта руу хаяха хэрэгтэй.

Гурбадахяар, хүнэй бэеын арhанда хүхэлдэшөөд байhан хашагые хушуунайнь тэндээ үлэшэхэгүйнь тулада болгоомжотойгоор татажа гаргадаг юм. Гаргахаhаа урид хашагта вазелин гү, али тоhо түрхихэ хэрэгтэй. Тиихэдэ тэрэнэй амилдаг органуудынь хаагдажа, хашаг нүхэнhөө гэдэргээ өөрөө гарахые оролдодог. Тиихэлээрнь тэрээндэ хатуу миндаhаар, хэhэн «урга» хаяжа, иишэ тиишэнь хүдэлгэhөөр, аалиханаар гэдэргэнь татажа гаргадаг юм. Ангайжа үлэhэн нүхэндэнь йод, спирт гү, али одеколон түрхихэ хэрэгтэй.

Хүндэтэ нүхэд! Мүнөө шииг нойтогүй, айхабтар хуурай саг байна. Хашаг энэ жэлдэ элбэг. Тиимэhээ эндэ хэлэhэн зүбшэл заабаринуудыемнай анхаралтайгаар дүүргэхэ аабзат гээд найданабди.

Е. КОРСУНСКАЯ,
Улаан-Үдын санэпидстанциин врач-паразитолог.

Түрэл нютагаймнай түүхэhээ

САРТУУЛ УГ ИЗАГУУРТАН

Сартуул изагууртан эртэ үеэр дэ caрhaa хойшоо Монголой болон Буряадай нютагуудаар ажаhуухадаа, малаа тууҗа, гол горхоной эрьеэр, хада губээгэй хормойгоор нүүжэ ябадаг, хабаржанhaa зуhалангаа орожо, намаржанhaa убэлжөөндөө ородог hэн гээд угай бэшэг соо ба аяншалагшадай ном hудэр дотор тэмдэглэгдэнхэй байдаг.

XVII зуун жэлэй эхиндэ сартуулнуудай нэгэ бүлэг зон Халха-Монголhoo хойшоо гаража, Байгал шадарай баруун-урда нютагуудаар нүүжэ ерэhэн юм гэдэг. Тэрэ нүүлгын үе хадаа 1600-гаад онуудhaa эхилээд, 1700 гаран онууд болотор үргэлжэлhэн байгаа ха. Мүн баруун сартуулнууд 1630-аад онуудhaa Халха-Монголой газар дээрэhээ хойшоо гаража, Байгал шадарай, Зэдэ мүрэнэй голдо байрлажа, hуурижаhан ушар үнэн гэжэ тэмдэглэгдэдэг. Энээн тухай Сэлэнгын аймагай ехэ тайшаа Юмдэлэг Ломбоцыреновэй Сэлэнгын буряадууд тухай бэшэhэн угай бэшэг соо (1868 он) иигэжэ хэлэгдэнхэй: «Сартуул угсаатан Хүлгэ гэдэг хүнэй ударидалга доро 1630-аад оной үеэр Монголой Цэцэн хаанай мэдэлhээ гаража, Байгал шадарай, Зэдэ мүрэнэй голнуудаар тараажа бууhан юм». Мүн Зэдын сартуул буряад, монгол эрдэмтэн-түүхэшэн Самбуу Галдановай домог бэшэгтэ дурдаhан ушар бии. XVII зуун жэлэй үеэр сартуул угтан хэдэ хэдэн бүлэгүүдээр (40—50 хүнүүдээр) гаража, 1690 ондо 1200-гаад хүн ерэhэн байгаа гэжэ тэмдэглэгдэнэ.

Мүн нэгэ хуушанай монгол бэшэгтэ hудар дээрэ (авторынь С. Галданов) бэшэгдэhэн байдаг: 1630-аад оной үеэр, сартуул угтан Хүлгэ гэдэг хүнэй ударидалгаар Үбэр Монголhoo гаража, Зэдэ уhанай голдо hуурижаhан гэдэг. Хүлгын хүбүүн Олто отогой тайшаа байhан. Олтын хүбүүн Дүлхинзэ гэгшэ хасаг Клочихинтай Савва Рагузинскиин даабаряар (1829 ондо) Хяагтаhaa баруулжа Шиинлэйн дабаагаар Түн хүн тайжын хүрэтэр Хилэ-хайша табилсажа ехэ туhа хүргэhэндөө тайшаа нэрэдэ хүртэhэн байгаа. Дүлхинзын хүбүүд Аюша, Дэлгэр ба тэдэнэй хүбүүд Юмцэн, Галсан баhал тайшаанууд байhан. Сартуул угтанай Зэдэ нютагуудта буужа ерэhэнhээ хойшо 360-аад жэл боложо байна. Тэдэнэй ударидагша Хүлгын ерэhэнhээ хойшо Зэдын сартуул угтан 13—14-дэхи үе үнгэргэжэ ябана гээшэ.

Тиигээдшье Халха-Монголдо үни холоhoo нааша олон янзын бага яhатан — буряадууд, ойродууд, хальмагууд гэхэ мэтын монгол хэлэтэй, адли байра байдалтай зон олон байгаа. Тэдэ зон элдэб янзын хашалан, зоболон ба сэрэг дайнай добтолгодо дайрагдажа, тулижа, ядаржа байhан. Тэрэ үедэ Монголой, Хитадай, Манжуурай хаашуул, тайшаа, гулваанар хоорондоо эбгүй байhан дээрэhээ ходо дайлалдажа, хамаг зөөри баялигаа абалсадаг байгаа. Тиимэ хүшэр хүндэ байдалда ядарhан ард зон нютагhaa зайлажа, амгалан тайбан газар бэдэржэ, хойто хүршэ —«Сагаан заан» хаанай дэбисхэр дээрэ нүүhэн юм гэдэг. Тэрэ сагай үймөөнhөө тэрьедэжэ ябаhан зониие «Бушагта хаанай бусалгаанар, Сайда хаанай самаргаанар» гэжэ хэлсэдэг hэн. Тэрэ үеын үймөөн, самаргаанаар 1620-ёод онhoo эхилээд 1790-ээд онууд болотор Халха-Монголhoo элдэб олон бага яhатан Байгал далайн урда хормойhoo эхилээд, Дунда Ази, Росси хүрэтэр амгалан байдал бэдэржэ гараhан зон олон байhан гэдэг. Дайнай аюулhaa тэрьедэжэ мултарhан зон Халха-Монголой хойто бэедэ гаража, амгалан hуудаг болохо үедөө Росси ба Манжуур-Хитадай хилэ табилганда туhа хүргэжэ, хилын харуулда үнэн сэхээр ябалсаhан юм. Энээн тухай Сэлэнгын тайшаа Юмдэлэг Ломбоцыренов иигэжэ бэшэнэ: «1827—1828 онуудай үеэр Савва Рагузинскиин хүтэлбэри доро Росси — Манжуурай хилэ табилганда туhа хүргэhэн буряадуудта хаанта засагай зүгhөө аргагүй ехэ hайшаал хүргэгдэжэ, нилээд олон буряадууд алба налогhoo сүлөөлэгдэжэ, зарим нэгэндэнь ноён тайшаагай нэрэ зэргэ олгогдожо, баяр хүргэгдөө hэн». Мүн хилэ хаража байhан сартуул буряадуудта «хасагууд» гэhэн нэрэ зэргэ үгтэжэ, сэрэгэй хубсаhан үмдэхүүлэгдэжэ, hэлмэ, буу зэбсэгээр хангагдаа. Эрхэ зэргэнь дээшэлүүлэгдэжэ, хаанта засагай этигэмжэтэ хүнүүд болоhон байгаа. Энээн дээрэhээ баруун сартуул буряадууд хоёр нэрээр хубаагдажа, хасагууд, отогууд гэгдэдэг болоhон юм. Хасаг буряадууд болбол сэрэгэй албанда ябадаг, гүрэнэй хилэ харадаг, сэрэгэй хубсаhа, hэлмэ, буу, мори, эмээл, хазаар гэхэ мэтые өөhэдынгөө мүнгөөр худалдажа абадаг байгаа. Хасаг буряадууд гүрэн түрөө хамгаалгын дайнда хабаадалсаха ёhотой hэн. Тэдэнэй дундаhaa ород хэлэндэ бэрхэ, ном бэшэг мэдэхэ хүбүүдые командирнууд болгожо, сэрэгэй зиндаа үгэжэ, хожомынь hургуулида hургадаг бэлэй. Тиимэ командирнууд-сотнигууд гэбэл, баруун сартуулай хүбүүд — Түдэб Менжиков, Дашажаб Бадмаев гэгшэд байhан юм гэдэг. Мүн тэдэнэй дундаhaa шэлэжэ, атаманууд болгодог hэн. Тиимэ атаманууд гэхэдэ, Бата Айсуев, Жамбал, Бальжа гэхэ мэтэ болоно. Атаман хүн гэшэ губернаторто мэдэлтэй, эрхэ хуули ехэтэй, буу зэбсэг, хубсаhaяа гэртээ хадагалаад байдаг байгаа.

Хасагай полкын командираар атаман хүниие табидаг байгаа. Полкдо 2 бригада орожо, бригадна командир табигдажа, бригада болголгондо 6 сомон орожо, сомон 100 хасагуудые табидаг байhан юм. Правительствын Указай баталамжаар полк бүхэн туггай байhан. 1856 ондо хасаг сэрэгшын нэгэ янзыч хубсаhан бии болоо. Тэрэ үедэ хасаг сэрэгэй албанда 20 наhанhaa 45 наhа хүрэтэр алба хэхэ ёhотой байhан юм.

Отог буряадууд сэрэгэй албанhaa сүлөөлэгдэжэ, гүрэндэ алба налог түлэдэг, ажал хүдэлмэри хэдэг, үртөө харадаг, улаа зөөдэг байгаа.

Сартуул буряадуудай уг изагуур тухай аяншалагша-эрдэмтэн Грумм-Гржимайло иигэжэ бэшэhэн байдаг: «Чингис хаанай сэрэгээр ябаха үедэ Монголой баруун хизаараар hууhан зоной дунда «сартогоол» гү, али «сартагуул» гэжэ яhатан Туркестанhaa асарагдаhан байгаа ха». Тэдэнэй заримань XII зуун жэлэй үедэ Монголой зүүн хизаарай нютагуудаар нүүжэ ошоhон гэдэг. Монголой Забхан аймагай сартуулнууд зүүлжээ ошожо, Цэцэн хаанай мэдэлдэ ороод, дунда үеын үймөөн болотор hууhан байгаа ха. Мүн сартуул угтанай гарбал ород эрдэмтэн Б. О. Долгих ба буряад эрдэмтэд Д. Банзаров, Б. Барадин гэгшэд бэшэhэн байдаг. Тиигээдшье сартуул буряадууд урда caгhaa хойшо Дунда Азиин нютагуудаар нүүжэ hууhэн байгаа гэшэ ха. Сартуул угтанай гарбал тухай хуушанай монгол эрдэмтэдэй бэшэhэн «Сартуулай домог», дурасхаалнууд Зэдын сартуулнуудай нютагуудаар байдаг hэн. Зүгөөр тиимэ ном hудэрнууд гушаад онуудай үймөөн химараан соогуур үгы хэгдэhэн байха. Тэрэ хатуу caгhaa хойшо үлэhэн номуудые дабтажа, үбгэд, хүгшэд иигэжэ хэлсэдэг hэн: Сартуул угтан болбол Сарата уулын хормойдо анхан ажаhууhан юм. Сарата уулын орой гэшэ hара мэтээр яларжа байдаг hэн гэдэг. Энэ нэрээр тэдэ зон сартуулнууд гэжэ нэршэhэн байгаа. Сартуулнууд тухай монголой «Нюуса тобшо» соо бэшэгдэнхэй.

Жэшээлхэдэ, сартуулай Хатяган обогтон Чингис хаанай сэрэгтэй дайлалдажа ябахадаа, ехэ хүсэтэй сэрэгтэй баатарнууд удэридагшадтай байhан гэжэ бэшэгдэдэг.* Чингис хаан сартуулнуудтай эбээ таhаржа сэрэглэхэдээ, Тангалай hурхан хаанhaa сэрэг эриhэн байгаа, тиигээд мүнхэ тэнгэриин ашаар сартуулнуудые добтолжо абаhан гэжэ «Нюуса тобшодо» хэлэгдэдэг.

Ара-Монголой газар дээрэhээ гаража ерэhэн сартуул угтанай 7 эсэгын хүбүүд Сэлэнгэ мүрэнэй баруун бэедэ гаража, Зэдын юhэн голнуудаар таража hуурижаhан түүхэтэй. Юуб гэхэдэ, Зэдэ голой шадархи газар элдин hайхан нуга талатай, захагүй ехэ хүбшэ тайгатай, ногоо ургамал элбэгтэй, ан гүрөөлөөр баян байгаа ха юм. Иимэл баян дайдада нютагжаhан зон үй түмэн хони малтай боложо, олзо оршо ехэтэй, үнэр баян hуудалтай байгаа. Үри хүүгэдээ, аша зээнэрээ айл болгожо, амар жаргал эдлэжэ hуудаг намтартай.

Тиимэ баян хангай нютагуудаар hуудаг үнэр үдхэн зониие сэсэн мэргээр магтаhан хуушанай үгэнүүд байдаг:

Баянай ехэ газарта,
Баатарай ехэ арадта
Дайдын ногоон
тоологдошогүй,
Далайн уhан
хэмжэгдэшэгүй.

Баруун сартуул буряадууд адуу мал олоор үдхэжэ, урилдаанай ба жороогой моридые hайнаар бэлдэжэ, мүрысөө хэдэг, найр наадanda олон моридые табижа, нэрэ солыень дуудуулдаг hэн. Энээнhээ боложо, баруун сартуулнууд хоёр янзаар хубаардаг hэн. Нэгэнкинь — шара азаргын сартуулнууд, нүгөөдүүлынь — зээрдэ азаргын сартуулнууд гэгдэхэ. Тэрэ үеын үбгэд, хүгшэд уулзахадаа, ямар сартуулай угтан гээшэбта гэжэ заатагүй асуулсадаг байгаа. Мүн найр наадан дээрэ морн урилдаанда түрүүлhэн моринсой соло дуудахадаа, тиимэ азаргын унаган хүлэг түрүүлбэ гэжэ хэлэдэг байгаа гэхэ.

Зэдын 9 голоор hуудаг хүн зон булта шахуу сартуул угтан байха юм. Мүн тэдээн соогуур сонгоол угтан дайралдадаг. Сартуулнуудтай холисолдоhон угтан — харанууд, хачанууд, табангуудууд, атагантанууд, ашабагадууд, урянхантанууд, хүлмээнтэнүүд гэхэ мэтэнүүд бии. Сартуулнуудай hуудаг 9 голнуудые нэрлэбэл иимэ: Алцаг, Ториин гол, Үхэр-Шулуун, Бургалтай, Бага Нарин, Гэгээтэй, Цагаатай, Үшөөтэй, Боргой. Сартуул буряадуудай хэлэн, зугаа хөөрэлдөөн монгол хэлэнтэй адлирхуу юм. Мүн хубсаhа хунарынь, ёho заншалынь баhал адлишуу. Тиимэhээ тэрэнэй анханай гарбалнууд гэхэдэ монгол угсаатантай нэгэ үндэhэтэй зон байгаа гэшэ ха гэжэ hанагдамаар.

Монголой баруун хизаараар ба зүүлжээ, Үбэр Монголоошье сартуул угтан мүнөөшье болотор ажаhуудаг юм гэлсэдэг.

Сартуул угтан Монголhoo хойшоо гарахадаа, зарим нэгэн бүлэг зониинь Байгалай баруун-урда зүг зорижо, Саяан уулын хормой хүрэтэр нүүhэн байгаа ха. Хожомынь агнуури хэжэ ябахадаа, Сэлэнгын сартуулнуудтай танилсажа, тэдээнтэй хамтараад, Сэлэнгын баруун бэедэ буужа ерэhэн юм гэдэг. Мүн сартуулнуудай нүгөө бүлэг зон Үбэр Монголhoo хойшоо гарахадаа, Байгалай зүүн-урда хизаар гаража, буужам дайдада таража hууhан гэдэг. Тиимэ дээрэhээ, сартуул угтан Буряад ороной баруун-урда захаhaa эхилээд, зүүлжээ Шэтын хоймор хүрэтэр таража hуудаг байха юм.

Т. МЕНЖИКОВ.

ШЭНЭ КИНО

УДХА ОНДООТОЙ ҮНГЭНҮҮД

РСФСР-эй искусствын габьяата ажал ябуулагша, СССР-эй Гүрэнэй шангай лауреат режиссёр Сергей Соловьёвой нэрэ олондо мэдээжэ болонхой. Тэрэнэй найруулан табиhан «Сто дней после детства», «Спасатель», «Наследница по прямой», «Избранные», «Асса» болон бусад фильмүүдые hанаха ёhотойт. Эдэ фильмүүд бултадаа шахуу залуушуул тухай хөөрэдэг.

С. Соловьёвой hүүлшын шэнэ хүдэлмэри **«Черная роза — эмблема печали, красная роза — эмблема любви»** гэhэн даншье hаа ута нэрэтэй картина мүн лэ залуушуул тухай хөөрэнэ.

Тус фильмын сюжедыньшье орёо бэшэ юм. Урагшагүйгөөр эхилhэншье hаа, жаргалтайгаар түгэсэhэн инаг дуран тэндэ харуулагдана.

Режиссерой бэлиг шадабариин hайгаар Индиин фильмүүд соохидол адлирхуу худхаляа байдал геройнуудай толгой бодол соо тогтонхой. Дан залуу гэхын аргагүй, hамгатай хүн залуухан басаганай дурыень буляажа үгэдөө оруулаад, үхибүүтэй болохо болоhыень мэдэхэдээ, тэрэнээ гаргуулхыень дурадхана. Ушарынь гэхэдэ, тэрэ басагые hамган болгожо абаха аргагүй — хадам баабайнгаа хүсөөр лэ hайн ябана ха юм. Зүгөөр басаганай нулимса дэмы адхараагүй. Зэмэтэй нюур зэмээ эдлэхээ эдлээ. Хубилган шэнэдхэлгын үймөөн соогуур барагхан тушаал эзэлжэ байhан хадам эсэгэньшье наhанай амаралтада ябуулагдашоо.

Богонёор хэлэхэдэ, энэ фильм мүнөө үе сагай эрхэ байдалhaa үндэhэтэй. Инаг дуранай үйлэнүүдhээ гадна эндэ ехэ наншалдааншье байха, И. В. Сталинай ажабайдалhaa hабагшатайшье хуби бии. Соловьёвой энэ фильмые хүхюу зугаатайшье, ухаатайшье, юрын бэшэ фильм гээд дэмы нэрлэнэгүй.

Зариман ой ухаанhaa уур сухалаа хүрэжэ, авторнуудыень хараажа, газетэ, журналнуудай хуудаhанда шүүмжэлэлжэшье магад. Тэдэнэр үнэн зүрхэнhөө оролдохо ха юм. Иигэжэ хэлэхэдэмни, энэ картинада дурагүйшүүл олон байха аабза гэжэ hанаба ёhотойт. Даншье тиимэ бэшэ даа. Тэрэниие хамгаалха, үмөөрхэ харагшад бүри олон олдохо гэжэ hананаб. Фильмын ганса нэрэншье хэдаа hонирхолтой бэшэ аал?

Иимэ нэрын саана гүнзэгы удха байха зэргэтэй бшуу.

Юрэдөө, олон табые шашажа байнхаар, режиссёртонь үгэ үгэе:

— Иимэ нэрэтэй фильм буулгажа эхилхэдэмни, нүхэдни иигэжэ наадалаа бэлэй: «Ши, Сергей, энэдхэг режиссёр бэшэ ха юмши. Иимэ нэрэ үгэхэеэ яажа hанаабши?» Би совет режиссёршье hаа, сэхыень хэлэхэдэ, Индиин режиссёрнуудта атаархадаг хүм. Юундэб гэхэдэ, кино харагшад тэдэнэй фильмүүдэй гаража байхада бархирдаг, энеэдэг, хүлөөрөөшье дэбhэдэг — юрэдөө хайшан гэдэггүйб даа, гансал уйдахые мэдэдэггүй. Картинаяа буулгажа байхадаа, энээн тухай нилээд бодомжолооб. Түрүүшынгээ харагшадай hанамжануудтай хубаалдаhуу. Нэгэ геройемни эжымни хараhaap: «Хүбүүмни, энэшни юундэ гараараа иимэ аягүйгөөр хүдэлгэнэ гээшэб? Бүдүүлиг сценэ байна даа»,— гэбэ. Хадам эхэмни: «Би таниие ойлгоногүйб. Басаганаймни хойноhoo ябажа байхадаа, инагхан, зөөлэхэн, классическа бэлэйлта»,— гээ hэн.

Энэшье баримтаhaa тобшолол хэхэдэ, тус фильм эды зэргэ ондо ондоогоор ойлгогдохо байна бшуу.

Республикымнай кинотеатрнуудай июниин репертуар соо тус фильм оруулагданхай. Харана бээзбди. Совет кинодо наадажа байhан мүнөө үеын актрисануудай эгээл сэбэрхэнүүдэйнь нэгэн гэжэ тоологдодог Татьяна Друбич гол героиниин рольдо наадана гэжэ тэмдэглэе. Александр Абдулов тэрээнтэй хамта наадаха. Мүн тиихэдэ Людмила Савельева, Александр Баширов, Илья Иванов гэгшэд хабаадана. Композитор Борис Гребенщиков хүгжэмыень зохёогоо.

«Черная роза — эмблема печали, красная роза — эмблема любви» гэжэ фильмые залуушуулай хараха фильм гэхэ байнаб. Теэдшье кинотеатрнуудтамнай гол түлэб лэ залуушуул ябадаг болошонхой ха юм. Тиихэдээ 16—18 наhа хүрэhэн залуушуулай хараа hаань, дээрэ бэлэй. Гуша дүшэ хоёрой хоорондохи наhатанда бүришье таараха гээшэ аа гү? Яба хээбэшье, энэ картиные өөhэдөө хоёр нюдөөрөө хаража, ямараар сэгнэхэ байhантнай танай дуран. Үшөө тиихэдэ эндэ И. В. Сталинай ажабайдал харуулhан үзэгдэлнүүдые харахат гэхээ мартаад байбаб. Актёр Георгий Саакян Сталинай образ гаргана.

В. ПАВЛОВА,
киновидео-нэгэдэлэй хүдэлмэрилэгшэ.

ХҮН БА байгаали

БУЗАРЛАЛГЫЕ ТОГТООХЫН ТҮЛӨӨ

Байгаали бузарлалгые тогтоохын түлөө тэмсэл манай орондо улам үргэдэнэ. Тусхайлбал, оройдоол гурба-дүрбэн жэлэй урда тээ имагтал интеллигенциин энээн тухай hанаагаа зободог hаань, мүнөө олониитэ зон улам үргэнөөр хабаадана. Жэшээнь, Новополоцк гэжэ Белоруссиин 95 мянган хүн зонтой хотодо химическэ болон нефтехимиин промышленностиин томо предприятинууд бии юм. Тиин hүүлэй жэл хахад сагай туршада эндэ олон мянган хүнэй хабаадалгатай ехэ ехэ хэдэн митингнүүд болобо. Хүн зоной hанаагаа зобохоньшье үндэhэтэй юм. СССР-эй Элүүрые хамгаалгын министерствын мэдээгээр, hүүлэй үедэ эндэ рак гээшээр үбшэлэлгэ таба дахин олошороо.

Олониитын эрилтэень правительство хайхарха баатай боложо, мүнөө хүдэлжэ байгаа предприятинууд үргэдхэгдэхээ болибо. Тиигээд предприятинууд агаартахи муухай бодосуудай хэмжээе санитарна нормо хүрэтэр доошолуулхын түлэдэ шэнэ технологи нэбтэрүүлхээр уялгалагдаа. Город эдихэ уhaяа нээмэл газарhaa абадаг, тэрэнь айхабтар муухай юм. Тиимэhээ холо газар дороhoo уhа абаха түхеэрэлгэ баригдажа эхилэнхэй. Бүри 1990 онhoo эхилэн, тусхай экономическа оньhон нэбтэрүүлэгдэжэ эхилхэнь. Иимэ байдалда байгаали бузарлахань предприятинуудта угаа гарзатай болохо. Нормативhaa гадуур хорото бодосуудые гаргаhан предприятинууд олзо оршыгоо 70 процент хүрэтэр яла түлэдэг болохо. Гадна нэгэ жэл үнгэреод, предприятинууд уhа, газар гэхэ мэтэ байгаалиин зүйлнүүдые хэрэглэhэнэйнгээ түлөө мүнгэ түлэдэг болохонь.

Эндэ хэлэгдэhэнhээ харахада, олониитэ зоной эдэбхитэйгээр тэмсэhэн газарта байгаали хамгаалха талаар бодото үрэ дүнгүүд түйлагдана ха юм.

Игорь ГЕРМЕНЧУК,
АПН-эй корреспондент.
Минск.

СЭСЭГҮҮДЭЙ ХАРАЛГА БОЛОХО

Үргэн талын шэмэгүүд —
Улаан, ягаан сэсэгүүд...

Хэн сэсэгүүдтэ дурагүй hэм даа. Сэсэгүүд хэдээ талын шэмэг, нюдэнэй шэмэг, сэдьхэлэй хужар hэмнэй даа.

Тиимэhээ районой эхэнэрнүүдэй соведэй шиидхэбэреэр августын 29-дэ Нарhатын гол талмай дээрэ хээрын болон саадай сэсэгүүдэй конкурс үнгэргэгдэхөөр хараалагдаба.

Тиихэдээ райгүйсэдкомой финансын таhагай зүбшөөлөөр эзэдтэнь сэсэгүүдээ худалдахаар зүбшөөгдэхэ, гадна түрүүшын hуури эзэлhэн сэсэгэй эзэндэ 50 түхэриг, II, III hуурида гараагшадта 30 ба 20 түхэригэй шангууд барюулагдаха юм.

Д.-Н. ХАЛХАРОВ,
манай штатнабэшэ корр.

Спорт

ШЭНЭ МАСТЕРНУУД

Буряадай барилдаашадай дундаhaa СССР-эй спортын хоёр мастер урган гараба. Залуу барилдаашад Баяр Цыденов, Андрей Бузин гэгшэд Кызыл хотодо СССР-эй спортын мастерай нормативуудые дүүргээ.

Зүүн Сибириин технологическа институдай студент Андрей Бузин спортын мастерай нэрэ зэргэдэ хүртэхөөр болоhоншье hаа, норматив дүүргэжэ ядадаг байгаа. Тиин мүнөө Кызыл хотодо дүрэ буляалдалгын барилдаагаар «Азиин түб» гэжэ бүхэсоюзна мүрысөөндэ хабаадахадаа, 68 килограммай шэгнүүртэ илажа гараба.

Буряадай багшанарай институдай 18-тай студент Баяр Цыденов эгээл хүнгэн шэгнүүртэ хоёрдохи hуури эзэлээ. Тэрэ дүрбэн уулзалгада илалта түйлаа.

Тиигэжэ тэдэнэр хоюулаа «Азиин түб» гэжэ мүрысөөнэй дүримүүдээр энэ норматив дүүргэбэ. Тиин тэдэ мүнөө харюусалгата мүрысөөнүүдтэ бэлдэжэ байна.

* * *

БОКС. «Трудовые резервы» бүлгэмэй Россин соведэй мүрысөөн Ангарск хотодо дүүрэбэ. Улаан-Үдын 24-дэхи СПТУ дүүргэhэн спортын мастерта кандидат Алдар Санжаев эгээл хүнгэн шэгнүүртэ илалта түйлажа, СССР-эй спортын мастерай норматив дүүргээ.

Тиигэжэ А. Санжаев «Трудовые резервы» бүлгэмэй Россин соведэй суглуулагдамал командын бүридэлдэ оруулагдажа, августа hарада Ярославльда бүлгэмэйнгөө Түбэй соведэй мүрысөөндэ хабаадаха.

В. СЫДЕЕВ.

ХОЁРДОХИ БҮЛЭГТЭ

Футболоор Буряадай АССР-эй түрүү hуури эзэлхын түлөө мүрысөөнэй наадануүд эдэ үдэрнүүдтэ республикын хото городуудай, hуурин тосхонуудай футболой талмайнууд дээрэ үнгэргэгдэжэ байна.

Хоёрдохи бүлэгтэ 17 команда хоёр бүлэг боложо хубаараад наадана.

Бэшүүрэй районой «Колос» Улаан-Үдын «Пищевигые» 3:1, «Стартые» 3:2 тоотойгоор шүүгээ. «Динамо» команда Татарский Ключ тосхоной «Горнягые» 4:1, БМДК-гай футболистнуудые 4:2 тоотойгоор илаба.

Шулуутайн «Спартак» команда түрүүшын гурбан наадые hайнаар үнгэргөө. Тэдэнэр хоёр уулзалгада илаhан, нэгэндэ тэнсэhэн байна.

БМДК-гай футболистнууд «Стартые»—5:3, ЛВРЗ-гэй 2-дохи команда Загарайн «Звездае»—4:3, БМДК «Горнягые» —4:2, «Пищевик» ЛВРЗ-гэй 2-дохи командые—2:1, «Звезда» «Заряе»—4:1, «Пищевик» Горнягые» 5:2 тоотойгоор шүүбэ.

Хоёрдохи бүлэгэй хоёрдохи шатада 7 команда наадана. Хэжэнгын «Юность» Улаан-Үдын «Мостовигые»—4:2, Шэнэ-Бэрээнэй «Зенит» «Вагоннигые»—5:0. Хориин районой «Наран» команда Улаан-Үдын «Роторые» —3:1, «Байгал» «Зенидые»—4:1, «Ротор» «Юностиие» 1:0 тоотойгоор илаhан байгаа.

Мүрысөөн үргэлжэлhөөр.

Б. МИРОМАНОВ.

СПОРТЛОТО

«45-haa 6-ень тааха» ба «36-haa 5-ень тааха» «Спортлотонуудай» 25-дахи тираж.

«45-haa 6-ень тааха»: 1 — баскетбол, 9— велоспорт, шоссе, 10 — уhан дээрэ бүмбэгөөр наадалга, 21 — тамаралга, 28 — мэргэн буудалга, 37 — акробатика.

«36-haa 5-ень тааха»: 1 — баскетбол, 6— дзюдогоор барилдаан, 10 — уhан дээрэ бүмбэгөөр наадалга, 19 — санын урилдаан, 33 — футбол.

(ТАСС).

УНДААЛУУЛАА

Зунай түрүүшын hарын үнгэрhэн долоон хоногой туршада республика дотор бага зэргэ hалхитайшье hаа, дулаан үдэрнүүд боложо байна. Зарим районуудта үдэртөө 21—27, июниин 13—14-дэ 28—33, республикын хойто нютагуудта 21—24, hүниндөө 4—11 градус дулаан болоhон юм.

Үнгэрhэн үе соо республикын зарим районуудта бага зэргээр хура бороо ороhон, тэнгэри дуугарhан байха юм. Аадар бороогой орохедо, Петропавловка, Шэнэ Хүрбэ нютагуудта мүндэрлөөд абаба. Бусад районуудта 03—10 миллиметрэй хура бороо оробо. Харин Хяагтын, Сэлэнгын районуудта дуhалшье бороо ороогүй. Долоон хоногой туршада hалхитайхан байгаа. Зүгөөр хура бороогой орохо үедэ, hалхин бүри шангадажа, бороогой үүлэнүүдые ондоо тээшэнь абаашадаг байба. Хура бороогой багаар ороhонhoo сабшалан, бэлшээри хаа хаанагүй гандажа, республикын гол, горхонуудай уhан бүришье hаа бага болоҗо эхилээ hэн.

Июниин 15-дэ республикын баруун-урда зүгhөө гэнтэ баглагар хара үүлэн ерэжэ, одоошье үнинэй хүлеэгдэhэн аадар, бороо асарба. Ахын, Түнхэнэй районуудаар абаhaap ороhон энэ бороо удаань республикын бусад районуудаар таража, гандажа эхилhэн газарта шииг хойто үгэбэ. Тиигэжэ суудхын туршада Баунтда — 25—51, Яруунада —30—46, Баргажан голдо —28—43, Ахын, Түнхэнэй, Тарбагатайн, Ивалгын, Хориин, Загарайн, Хэжэнгын, Хяагтын, Сэлэнгын, Бэшүүрэй, Мухар-Шэбэрэй, Прибайкалиин районуудта 12-hoo 26 миллиметр хүрэтэр шииг нойтон оробо. Тиихэдэ Захаамина, Зэдын районуудта 35 миллиметрэй бороо ороhон байба.

Үнинэй хүлеэгдэhэн бороо республикын бүхы ургамалда ёhотой hайн уида үгэбэ гээшэ. Ерэхэ долоон хоногой туршада үдэртөө 18—24 градус дулаан болохоор хүлеэгдэжэ. Долоон хоногой hүүлшын үдэрнүүдтэ урда болон түбэй районуудта 30—33 градус хүрэтэр халуун болохоор багсаагдана. hүниндөө 9—14 градус дулаан болохо юм. Долоон хоногой туршада зарим нютагуудта бага зэргээр хура бороо орохо, аадарлаха, мүндэрлэхэ, шангаар hалхилха зэргэтэй.

В. БРЮХАНОВА,
Улаан-Үдын гидрометобсерваториин таhагые даагша.

ПРАВДА БУРЯТИИ
Мүнөөдэрэй номерто

Россин Компартиие эмхидхэн байгуулгын съездын делегадуудтай Москвада М. С. Горбачев уулзаhан байна. Съездын делегадуудай олон тоото асуудалнуудта М. С. Горбачевой үгэhэн харюунууд газетын мүнөөдэрэй номерой нэгэдэхи, хоёрдохи хуудаhануудта толилогдоо.

Газетын хоёрдохи хуудаhан «Партийна ажабайдал: хүдэлмэриин онол арга» гэhэн ниитэ гаршагтай материалаар эхилнэ. Улаан-Үдэ станциин локомотивна депогой партийна организациин хүдэлмэриин дүй дүршэл тухай «Правда Бурятии» газетын штатнабэшэ корреспондент Л. Анциферовай статья үгтэбэ. Энэ партийна организаци 400-гаад коммунисттай юм.

Хооhон магазинууд, хүн зониие эдеэ хоолоор хангалгын муу байhан тухай хөөрэлдөөнүүд хаа хаанагүй мүнөө болоно. Нэгэ зарим хиналта шангадхаха, эдеэ хоолой зүйлнүүдые хажуу тээшэнь гаргахагүй гэжэ дурадхана. Гэхэтэй хамта хиналта хэжэ байгаад хүн зондо хубаажа үгэхэ эдеэ хоолнай үгы ха юм. «Хооhон хөөрэлдөөнhөө үрэ гарахагүй» гэhэн гаршагтай статья дотороо редакциин таhагые даагша Н. Дегтярев хүн зониие эдеэ хоолой зүйлнүүдээр хангалгада дайралдадаг шиидхэгдэхэ ёhотой асуудалнууд тухай бэшэнэ.

СССР-эй арадай депутат Д. Б. Дамбаевтай хэhэн хөөрэлдөөн «Өөhэдтөө найдаха саг ерээ» гэhэн гаршагтай.

Кино, театрнуудта

ТЕАТР ОПЕРЫ И БАЛЕТА
Гастроли Красноярского театра музыкальной комедии. ЧАО, МАДОННА!— в 19.

«ДРУЖБА»
НОВЫЕ ПОХОЖДЕНИЯ КОТА В САПОГАХ — в 10, ЗАМУЖЕМ ЗА МАФИЕЙ — в 12, 14, 16, 18-10, 20, 21-50.

«Прогресс»
Красный зал —«Фанат»— в 10, 11-40, 13-20, 15-10, 19, 20-40.
Зеленый зал —«Кодекс молчания» («Мент») (2 серии)— в 10, 12-40, 15-20, 18-10, «Черная роза — эмблема печали, красная роза — эмблема любви» (2 с.) — в 20-50.

«Родина»
«Дай лапу, друг»— в 10, 16-20, «Кодекс молчания» («Мент») (2 с.)— в 11-20, 18-10, «Лошади в океане»— в 14, 21.

«ОКТЯБРЬ»
«Василиса Прекрасная»— в 9-40, 14-50, «Замужем за Мафией»— в 11-10, 13, 16-20, 18-10, 20, 21-50.

«ВОСТОК»
НЕСУРАЗНЫЕ КАНИКУЛЫ — в 15-30, БЕЗ ЕДИНОЙ УЛИКИ — в 17, 19, 21,

«Байкал»
«Семья» (2 с.)— в 18-30, 21.

«Аршан»
«В городе Сочи темные ночи» (2 с.)— в 19, 21.

ДК «Текстильщик»
ИДЕАЛЬНОЕ ПРЕСТУПЛЕНИЕ— в 18, 20.

ДК ЛВРЗ
УСПЕХ У МУЖЧИН, КРАТКОЕ РУКОВОДСТВО, ЗА ПРЕКРАСНЫХ ДАМ — в 18, 21.

Сэнхир экран

СРЕДА, 27

НЭГЭДЭХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 7.30—Бэлиг талаантай байлгын аша туhагүй байhан тухай трактат. 10.15—Футболоор дэлхэйн чемпионат. 13.30—Время (14.10 хүрэтэр). 17.30—Время. 18.00—Футболоор дэлхэйн чемпионат. 20.15—Хүүгэдтэ дамжуулга. 21.15—Концерт. 21.45—«Богач, бедняк...»—4 серитэй уран hайханай фильм. 2-дохи сери. 23.00—Время. 23.30—Соносхолнууд, мэдээсэлнүүд. 23.35—П. И. Чайковскиин нэрэмжэтэ Уласхоорондын IX конкурсдо. 23.55—Дэлхэйн hониной дээжэhээ. 00.55—Шэнэ hонин.

ХОЁРДОХИ ПРОГРАММА

МОСКВА. 9.00—Үглөөнэй гимнастика. 9.15—Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнай ветерануудай хоор дуулаха. 10.00—«Арабела»—үхибүүдтэ фильм. 2-дохи сери. 11.15—Футболоор дэлхэйн чемпионат. УЛААН-ҮДЭ. 17.30—Киноочерк. 17.40—Микрофон хүдэлгэгдэбэ. 18.40—Угрюм мүрэнэй эрье дээрэ. 19.10—Байгал. 19.30—Эхэ нютаг. 20.15—Оротонгуудай байдал hэргээгдэнэ. 20.45—Соёлой институдай соносхолнууд. МОСКВА. 21.00—«Амгалан нойрсогты, багашуул!» 21.15—П. И. Чайковскиин нэрэмжэтэ Уласхоорондын IX конкурсдо. 22.00—«Жизнь, отданная песне»—фильм-концерт. 22.20—«Почерпни из родного колодца»—баримтата фильм. 23.00—Время. 23.30—«Фараон»—уран hайханай фильм. 1-дэхи сери (Польшо). 00.50—П. И. Чайковскиин нэрэмжэтэ Уласхоорондын IX конкурсдо.

САГАЙ УЛАРИЛ

Мүнөөдэр республика доторнай сэлмэжэ, бүрхэжэ байха, бороо хура орохогүй. Баруун-урдаhaa секундын 5—10 метр хүсэтэйгөөр hалхилха. hүниндөө 5—10 градус дулаан байха. Июниин 29-дэ зарим нютагуудта 15, июниин 28-да үдэртөө 22—27 градус, хойто районуудта, Байгал шадар 16 градус дулаан, июниин 29-дэ 27—32, хойто районуудта, 20 градус хүрэтэр дулаан байха.

(«Советская Россия» hээ абтаба).

Редактор
Р. Б. ГАРМАЕВ

НАШ АДРЕС:
670000, УЛАН-УДЭ
ул. Каландаришвили, 23.

Телефоны редакции: редактор—2-50-96, приемная—2-54-54, зам. редактора—2-68-08, зам. редактора—2-62-62. отв. секретарь—2-50-52, секретариат—2-66-76; отделы: партийной жизни и пропаганды—2-60-91, 2-56-23; промышленности и строительства—2-61-35, агропромышленный—2-64-36, 2-63-86; советского строительства и быта—2-69-58; культуры и школ—2-60-21. 2-57-63; информации—2-34-05; переводов—2-54-93; писем и селькоров—2-67-81; корректорская—2-33-61; выпускающие—2-35-95; собственные корреспонденты: п. Баргузин—91-1-44, г. Северобайкальск—35-73, п. Хоринск—55-6-99, г. Закаменск—31-61, п. Кырен—91-9-79. п. Агинское—3-40-69. Директор издательства—2-37-32, бухгалтерия—2-33-77, вахта—2-56-62.

Газета выходит 300 раз в год. Объем 2 п. л. Индекс подписки газеты 50901.

Газета отпечатана республиканской типографией Госкомиздата Бурятской АССР. Директор 2-40-45. Н-003538. Заказ № 147.